

Dr. JOS. MATASOVIĆ: PROTUNAPOLEONSKI AUSTRIJSKI MANIFEST 1813. U HRVATSKOM PREVODU

Velika francuska revolucija i Napoleon Bonaparte bili su za kuću habsburšku pogibeljan zasjek resurekcije u umrtvjela tjelesa Austrijom svladanih naroda (krunovina i zemalja). Tek što je minuo eksperiment josefinizma na pomolu su bile ideološke zaraze iz Francuske. A valjalo je iz dinastičkih interesa ratovati protiv konventa, jakobinaca i svih njihovih epigona i podjednako podržavati (s)ustav kabinetske birokracije.

U Beču kao u jednom od geopolitičkih žarišta dunavske diagonale ležala je snaga onog zamaha, koji je sve po malo (naročito oko 1683.) dosegao zasitljiv opseg zguranog nacionalitetnog materijala, što ga je u okvir nazvan Domus Austriaca zbijala pogibao, strah, bijeg i averzija proti Velikom Turčinu. Domus Austriaca značila je ne samo dinastiju no misaono i Državu Austrijsku. Već krajem XV. stoljeća sretnoj dinastiji (i što dalje, sve to više) bijaše na uhar protuturski zanos Srednje i Mezijsko-dardanske Evrope. I što je turski nalet kruće stiješnjavao pomenuti okvir u njemu se nastojalo o modelovanju narodnih individualiteta trpkom akomodacijom oko alpskog jezgra, na istoku slaviziranog: dospjelo se bjelogorskom bitkom eliminirati češku državnost, 1671 i 1685. pritisnuti Ugre i Hrvate, a krajem XVIII. stoljeća sudjelovati u vivisekciji Poljske, sve u ime principa, tada već davno obrađenog, imenom die Staatsraison. Parole te politike bijahu nuz Erbrecht diktati Landesordnung-a, a program Gesamtstaatsidee, aspiracijom na posjed što su ga ikad imale bilo koje dinastije bilo kojega c. kr. teritorija. Još se ne mogaše slutiti da će potonje ortaštvo s Rusijom doći glave u konačno riješenom Istočnom Pitanju, kadno Austrija sukcesivno preuzimaše ulogu Turske.

Po Turskoj je Austrija postala pravom velesilom, i zadruzi pokornih naroda austrijanski zapt bio je patriarhalan, logika sui generis, kojoj pomože nešto malo i Rimski Crkva i latinski jezik. On međutim nečujno izmicao ispred nijemštine. Mnogim zlom je zaprijetila još i Rakocijeva akcija, atavističko izdiranje u Evropu za boja oko španjolske baštine, i potom za krvavog priznavanja pragmatičke sankcije (kad je lotaringijskim udjelom kuća regenerirana). Prusija je Njemačku postavljala na zdravije noge, a to bijaše preduvjet nužnosti habsburške secesije iz Reicha (konačno 1866.). S tim eksodusom ponadalo se međutim u ostvarenje habsburškog ideala države, kako su ga oblikovali terezijanstvo i josefinizam. Cesar Franz instinktivno je čutio, da bi ideal po organizacionim utrenicima ljudski bio moguć, e da se nije pojavila svjetska nesreća jakobinstvo i još fatalniji Napoleon, ali jednako toliko i pauperizam u c. kr. kasama.

Baš 1804. Imperium Austriacum zaključio je svoju velevlasnu formaciju, primajući naslov krune (novog i posebnog) carstva austrijanskoga,

a zabacujući u historiju dugotrajni dekorativ imena Sv. Rimskog Carstva Njemačke Nacije, te puštajući sudbini bonapartizma raskomadanu Germaniju. Krilaticu AEIOV zaglušila je i marseljeza a postulat Dvora »nikakve nacije« poklici *Liberte! Fraternite! Egalite!* Valjalo je u malim dozama mijenjati metode, trebalo je pa makar naredbom samo malo »javnog mnijenja«. I moralo se primiti par bojnih udaraca da u Franza (II.) I. prokljia ekstrem straha. Ali kabinetsko-policijsko poimanje (s idealom sitničarske sile na bazi rafinovane špionaže tajne policije) nije mogla pojmiti Bonapartovu konstruktivnu snagu kontinentalnog Evropejca, koji je jasno predosjećao anglosaski imperijalizam. Bez distance da ocijeni sebe tadašnjem bečkom Dvoru Napoleon je bio (kao i nekim poznijim historicima no i despotskim podanicima a la Schlosser, Sybel, Treitschke) tek jedan »maßloser Despot«, ne videći bujanje od procijeđenih sokova poslije svjetskog vrijenja Prosvjetaštva i Velike Revolucije kao n. pr. u Iliriji, koja je procvjetala nastojanjem korsikanskog kondotijera, utirući uopće i sa svoje strane putove jednoj slavenskoj renesansi. Istina, kao privaga usurpatorska u okrunjenom revolucionarcu bješe i nostalgije za idealima proštivene aleksandride i za cezarskim putanjama, dok ga kućnom i policajnom odgojom malodušna dva tri tada živa evropska naraštaja posve zasušu radoznalošću u moru anegdota o čekanom divu i čovjeku čina, koža će onda oko ruske studeni i pretilosti već umornog bourgeois kulminacija survati na otok progonstva.

No u vrijeme Napoleonova uspona austrijski su državnici kolebali, zapanjeni novom silom, drukčijega kova nego što je bila njihova. Još general Bonaparte nije pokazao konsulskih, ni imperatorskih prohtjeva, već je bio samo vojskovođa snage koja je za civilizaciju kodificirala Prava Čovjekova i suverenih naroda, kad u Beču postavljaju za dane prilike tezu toliko tipično austrijsku, kada kažu: »Dem siegreichen Feinde stopfe ich mit einer Provinz den Mund, aber das Volk bewaffnen, heist den Thron umstürzen«¹. Pored svih insurekcija s habsburške strane ni jedna vojska nije pošla kao narodno-državna nego kao carska, dinastička, ili pak ugarsko-stališka.

Već u sukobima 1797. s Bonapartove strane u proklamaciji vojsci u Italiji (10. III.) ima izreka: »C'est la liberté que vous apporterez à la brave nation hongroise«². Tako će se udariti u kontinuitet starog francuskog podstrekavanja iz vremena Louisa XIV. I u krutom stavu a na bazi svoga ancien régime-a prožeta svojom neprikosnovenošću habsburška se dinastija raskrilila proti naletu svega novog što je proizveo potres evropskog državnog sistema. Austrijski Obrigkeits-Staat u naivnom gledanju nastojaše se održati patentima, brzo doduše presuđenim na počivalište u registraturama, ali kao začim njihov dođe surogat javnog mnijenja gomilom brošira i proklamacija, pisanih ex offio i hrpimice dije-

¹ Reinhold Lorenz, *Volksbewaffnung und Staatsidee in Österreich (1792—1797)*. Wien, 1926. S. 86. Anm.

² I tu Bonaparte nastavlja i završuje čuvenom ovom stavkom svog proglas: »La Maison d'Autriche qui, depuis trois siècles, va perdant à chaque guerre une partie de sa puissance, qui mécontente ses peuples en les dépouillant de leurs privilèges, se trouvera réduite, à la fin de cette sixième campagne (puisqu'elle nous contraint à la faire), à accepter la paix que nous lui accorderons, et descendra, dans la réalité, au rang des puissances secondaires, où elle s'est déjà placée en se mettant aux gages et la disposition de l'Angleterre«. Isp. K. A. Martin Hartmann, *Die militärischen Proklamationen und Ansprachen Napoleons I. 1796—1815. Chronologisch geordnet und herausgegeben von — (Oppeln, 1890. str. 9).*

ljenih u publiku kao melem za censorsku rabotu države i za utišavanje osjećaja političke malodušnosti u naroda baštinom naslijeđenih kući habsburškoj.

Kući habsburškoj u taj čas dobro dođe i početak ugarsko-hrvatskog razilaženja iza kratkotrajnog mađarsko-hrvatskog bratimljenja, kadno su hrvatski staleži za ustuk germanizacijskoj politici 1790. napustili i samostalne finansije te ponizili i bansku čast i same županije, podredivši ih palatinu dotično ugarskom kr. namjesništvu. Nego kada Mađjari započese propagirati mađjarski jezik, Hrvati će vojevati za latinštinu, ali već 1792. popustiti i mađjarski dopustiti kao neobligatan predmet u hrvatskomu školstvu. Pa kada uslijediše carski ratovi protiv Francuske, hrvatski staleži kao politički (mali) faktor prionuše uz kuću habsburšku, ponavljajući »vitam et sanguinem«, bojeći se dalje kmetovske emancipacije, koju je već ponešto ediktirao Josef II. i koja vehemencijom stremilaše iz Francuske (u ideji) i protiv koje je cesar kao zaštitnik legitimnosti nastupio ratom. Tu je već bilo dodira i mogućnosti da bude dobra odziva na bečke brošure i priklamacije. A ostalo je i ponešto atavističke lojalnosti carskoj kući iz vremena turskog ratovanja. To se vuklo. U civilnoj, banskoj Hrvatskoj utjecao je i proces tuđe krvi u velikaškim obiteljima i tuđe rase po gradovima, dok je u Vojnoj Granici sveudiljno kroćenje dovelo puk do ratničkog zanata nuz ralo i motiku, krajišničkog zanimanja, koje će Habzbuzi transponirati i van turskog limesa baš u ovo doba.

Za par godina Bonaparte uspije postati pravi Atila cesara Franca Austrijskoga. Diktovao mu je i preporučivao abdikaciju, banio se po Schönbrunnu, a slabašnost branitelja za taj mah shrvanog starog legitimiteta smoci će još samo nemoćne apelacije javnom mnijenju istrošenih naroda, pitajući i navodeći ko je rušilac mira i ko je onaj ko se ne drži ugovora³. I francuska vlada uvelike je slala i inspirirala polemičke političke članke u novinama pa izdavala brošure, a Talleyrandove note i izjave obratno su bile pertraktirane. Tu se ponajprije u to vrijeme vodila jedna javna parba »pred Evropom i pred narodima«, da li je kršen ugovor u Luneville-u od 1801. (austrijska teza) ili u Amiensu (francuska teza proti Velikoj Britaniji). Austrija t. j. cesar Franc bio je prije svega povrijeđen u kućnim interesima, što je Napoleon pokorio tasta cesarova t. j. napuljskoga kralja, a brata careva premalo odštetio. Francuska je nadalje smatrana krivom, što u Švicarskoj i Holandiji nije sprovedeno ono po austrijsku najbitnije t. j. što nije postavljen legitimni suveren. Akomodaciju pak »starim običajima«, t. j. Napoleonovu imperatorsku pozu, Austrija je tek sladogorko primila, ali međutim ipak zažalila i za Cisalpinskom Republikom, jer se osjetilo očito svu pogibao od toga, što je ta država (Lombardija uglavnom) prekrštena u Italiju. Ime Italija izazivaše labilnost legitimiteta, a ponajviše pak i zato, što se 1804. caru Francuzâ »ponudilo« a »bez ikakva prava« italijansku krunu. Tako se 26. V. 1805. za krunidbe nosilo lombardijsku, novu italijansku i staru carsku krunu iz Aachena nuz insignije Karla Velikoga. Šta više, venecijanski grb preuzet je u grb italijanske kraljevine, a Genova (Ligurija) utjelovljena Francuskoj kao i Piemont. Nadalje, Austrija je imala na Parmu, Piacenzu i Guastallu punovažno pravo i pretenzije, pa i tu je Bonaparte zaobišao, predusreo,

³ »Quis nunc Aggressor est? An Austria an Gallia? — brošira (latinskim jezikom) izdana 1805. očito za starovremenski raspoložene (i hrvatske) staleže i redove uz motto: Cunctatione non opus, ubi perniciosior est quies quam temeritas.

izigravao, kao i svagdje, tutora svima i svakomu. Pa kad se to uvaži, sam po sebi bio je očit odgovor: *Quis nunc aggressor est? An Austria, an Gallia?* Međutim, svak je trebao znati, da je austrijski monarh oslabljen, ali nije bio onemogućen. O cesaru Francu govorilo se i pisalo, da je skrajnje umjeren, iskren prijatelj mira, plemenit; da ništa nije trpio u svojim državama što bi moglo izazivati francusku vladu; da je napokon bio neutralan i da je priznao Bonaparta za cara. No Francuska je umjerenost smatrala malaksalošću. Kuća Oesterreich bila je najosjetljivije dirnuta u Italiji, pa kada ona Bonaparta poziva da isprazni okupirane zemlje, on samo prijete i sprovodi dalje svoj sramotni nepotizam. Preostala je konačno jedino nada da se čast i slavu austrijsku obrani mačem u ruci.

Ipak je Napoleon u stvari isprva bio susretljiv naprama kući austrijskoj unatoč izrečenih konstatacija u svojim govorima i proglasima, baš u Campo-formijskom miru i u miru u Luneville. Prije svega tako, što je Habsburškoj Monarhiji omogućeno da zauzme prijašnja venecijanska držanja i da tako postane jača pomorska vlast⁴. Sad je i Hrvatska bila tangirana daljnjim razvojem akcija, koje je Napoleon poticao.

U užoj, banskoj Hrvatskoj u političkim krugovima poslije prvih protesta nikako se nije poklanjalo pažnju narodno-magjarskom gibanju u susjednoj Ugarskoj. Ustrajalo se u službenoj latinštini i u vrijeme, kad su već 1806. u Beču izašle »*Reflexiones super introducendo Linguae ungaricae in Administratione Regni publica, Institutis item Litterariis usu*»⁵. U banskoj kancelariji, u spravišću, u županijama, niko nije pomišljao na hrvatske konsekvencije prema tezi isto za latinštinu zauzete pomenute brošure: »... est Passus, qui nova Resultata, in interna Regni consistencia, et moribus nationalibus producere debet«. I koliko je takva teza pretresana, ne može biti govora van o latinštini, ako je riječ o ugarsko-hrvatskoj zajednici (*accedit nexus... cum unito regnorum Dalmatiae, Slavoniae, Croatiae corpore, qui aequae nullo pacto patria, sed latina lingua, sustineri potest. p. 12.*). Ovo je Austriji bilo vanredno podesno, jer se ispoljila hrvatska konservativnost naprama novom, tadašnjem započetom poimanju narodnosti n. pr. u Nijemaca i Magjara.

⁴ »*Freymuetige Briefe eines ungarischen Edelmannes, über das oesterreichische Staatssystem; geschrieben während des 90tägigen Krieges*« (Austerlitz 1806. s. 106.): »Freylich hätte dieses Haus in einigen Jahren eine Marine haben können; denn es waeren vielleicht auch fuenfzig Jahre verflossen, bis dieser Lieblingswunsch hätte in Erfüllung kommen koennen; aber wenigstens haetten die ungeheuern Waldungen Kroatiens, die bey Fiume beynahe in die Meerseite hineinhangen, die Menge Menschenhaend, die aus Kärnten und Krain, diesem aermsten Theile der Monarchie haetten genommen werden koennen, die wesentlichste Hoffnung dazu gegeben; an Frankreich fehle es also nicht, Oesterreich so gluecklich zu machen, als es nach seiner geographischen Lage, nach seinem innern Reichthum, und nach dem Range seiner Bedeutenheit seyn koente; denn es interressiert Frankreich, dass das Haus Oesterreich maechtig sey, dass ihr erster und wichtigster Alliirter die Früchte dieses Einverstaendnisses genieesse, und ebenso den Ueberfluss seiner Landeserzeugnisse an Frankreich abgeben, wie Oesterreich die Kolonialwaaren von den französischen Haefen mit einem viel groessern Gewinne, als aus Engeland, beziehen koenne; schon dieses waere hinlaenglich genug, um die Allianz mit Frankreich dem Hause Oesterreich an empfehlen, und zu beweisen, dass Frankreich es redlich mit Oesterreich meyne, und dass es in der Entfernung, in der er sich gegen Oesterreich befindet, wie mit schielen Augen die innere Vergroesserung Oesterreichs ansehen koenne«.

⁵ Isp. i libellus »*De usu Linguae Hungaricae in publicis negotiis*« Pestini, 1806. Jedinu svijetlu iznimku čini biskup Vrhovac 1805. dobacujući u ugarsko-hrvatskoj velikaškoj kući Magjarima izjavu da će Hrvati za slučaj pokušane magjarizacije uvesti u Hrvatskoj »svoj jezik ilirski«.

No i s druge strane austrijska centralna vlast mogla je računati s raspoloženjem hrvatskih političkih faktora, koji su 1790. zaključili privremeno sistiranje izvjesnih svojih državnih funkcija »dok se ne pre-dobije one dijelove Hrvatske, koje sada drži Turska i Venecija« (Acta & Articuli Dominorum Statuum et Ordinum Regni, lib. XI.). Na te hrvatske državopravne interese i nastrojena smjerale su i sugestije svih kasnijih austrijskih apela javnom mnijenju, ali do ostvarenja tih hrvatskih preten-cija za vlade habsburško-lotaringijske nije došlo. Već u travnju 1801. tražili su hrvatski nunciji, »da se Dalmacija kao sastavni dio ovih (trojedne!) kraljevina stavi pod zakonitu bansku vlast«. Slijedila je promulgacija »cara austrijskog« 1805. t. zv. treći savez protiv Francuske, požunski sabor s iscjenkanim pravom mađjarskog službenog jezika a s Vrhovčevom klausulom da se to ne tiče Hrvatske, poraz Austrije, pa mir u Požunu, kojim je cesar izgubio, što je stekao u miru campo-formijskom. Slijedilo je pofrancuživanje bivše venecijanske Hrvatske i pripajanje Dubrovnika Dalmaciji, koje će se hrvatski sabor u instrukciji svojim nuncijima opet sjećati u ožujku 1807., upozoravajući kralja, da je ne zaboravi i ako jednom zadobije »ovu saveznu kraljevinu, otrgnutu od banske vlasti«, da je banskoj vlasti opet podvrgne. Kroz zapletaje mađjarskih jezičnih pretenzija u Hrvatskoj, nuz mučna saborska natezanja za priznanje Rijeke i Primorja Hrvatskoj došlo je do priprema za obračun 1809. i do organizacije hrvat-skoga domobranstva, za koje cesarova blagajna nije trebala brigu brinuti. Ali zato prema kompliciranim državno-pravnim interesima i osjetljivo-stima valjalo je Beču udešavati enuncijacije o motivima svih daljih i sve to težih protunapoleonskih akcija. Trebalo je usklađivati sve žive kompo-nente pod habsburškim žezlom. I tu je Austriji vanredno pomoglo političko skribentstvo konservativno orijentiranih publicista, ali naročito pak ofici-jelna dobro promišljena i odmjereno stilizovana koncepcija posebno dvaju manifesta iz pera Fr. Gentza (1809. i 1813.).

U kompleksu cijelog ovog predmeta oko Gentzovih protunapoleonskih manifestâ sva se prigodna literatura gerira kao da je ona samo funkcija javnoga mnijenja, a ono samo opet tako častan kolos pred kojim se i svi potentati moraju pokloniti⁶. Ipak s obih strana pozadine vidljivo je tenden-ciozno utjecanje na umjetno stvaranje i preobličavanje javnog mnijenja. A to je time važnije, što je i tada u programu Habsburgovaca bila očita težnja za održanjem bečke autokracije, koju će Gentz u odsudnim časo-vima pokušati da opravda sa dva manifesta u silesiji drugih brošira, koje su servirane tadašnjim c. kr. podajnicima⁷.

⁶ »... dieses ist das grosse Geheimnis, das ist der Schlüssel zu dem, eine Miss-deutung veranlassenden könnenden Betragen der Staaten Oesterreichs, mit dem sie, ohne diesfals eine Unterredung gepflogen zu haben, klar bewiesen, dass die öffentliche Meynung L'opinion publique jener ehrwürdige Koloss sey, vor dem alle Fürsten den Hut rücken müssen«. — Freymuethige Briefe eines ungarischen Edelmannes... Austerlitz, 1806. S. 190.

⁷ I u najteže doba poslije 1809. otvoreno se priznaje program dinastije: »Die Habsburger... anaufhörlich daran, ihre Macht über ihre Erbstaaten unumschränkt zu machen... so, dass unter Karl dem VI. in dem ganzen Zusammenhange der Monarchie, wenn man Ungarn und Tyrol ausnimmt, nichts mehr als der alleinige Wille des Fürsten Kraft und Folge hatte, und keine Menschenstimme sich dagegen hören zu lassen wagte. Unter der weiblichen Regierung seiner Tochter Theresia glaubten zwar einige ihre Häupter wieder etwas heben zu dürfen, aber sie erfuhren bald, dass diese Frau sich so gut als selbtherrschend zu behaupten wusste, wie ihre Vorfahren«. Isp. (Fr. Joh. Jos. Reily u. J. G. Oehler), Sinn und Herzmann, oder Wer herrscht nun in

Ali već sasvim drugog tipa bila je baš netom citirana brošira »Sinn und Herzmann, oder Wer herrscht nun in Oesterreich? Anonimno je izišla ne sa skroz protudinastičkom, ali ipak s oštro kritičkom tendencijom, ističući grijehe Habsburgovaca što su, nepodobni za toliku vladalačku odgovornost, sve centralizirali u svom samodržačkom sistemu. Dok je bilo par okretnih savjetnika i generala, išlo je kako tako. No Habsburgovci su bili gluhi za bilo kakvu dobronamjernu kritiku: kad je »stranac« što primjetio u smislu popravljivanja na osnovi objektivnog opažanja, smatralo se, da je bio indiskretan i nelojalan, a podanik — u zao čas — odmah veleizdajnik.

Brošira ističe, kako takvi sistemi sami pripremaju revoluciju. Čim manje mogućnosti za prosvjetu, narod je sensualniji, a svjetina (der Pöbel) sve više napreduje (»... dringt zuletzt in die Rathsstuben, und geht mit Ordensbändern herum«). Iz toga svega slijedi sve pomalo, da ološ ispliva, a vrijedniji se povuku u resignaciju i neutralnost, dok se kola državna kotrljaju unatrag, vrlo brzo⁸. No zavaravanje s vlastodržačke strane ipak jednom prestane, jer ili narod progleda te uništi hrđavu vladu, ili taj posao pokraj pospana naroda obavi tuđa koja država. Rasap je suđen svakom ko ne će obnoviti. I to je, veli brošira, garantovano u historiji svih država. Habsburgovci su bili pobožni, to je tačno, a bili su i sretni, do Marije Terezije. Ali onda je pošlo naopako. Djeca u dinastiji nijesu odgajana za prijestolje, nego na prijestolju⁹. Marie Antoinette (Antonia) — crta se u spisu — bila je i sama kriva za svoju sudbinu; namjesto da bude majkom svih Francuza: miješanje u vladavinu (vorlaut), povrh toga razuzdane i skupe svečanosti i sablažnjiva ljubakanja. A sestra joj, napuljska Karolina, nije bila bolja, tuđa narodu iza 40 godina, a okružena narodnim parazitima. Poslije bijega iz Napulja pohada u Beču jedno odgojilište i jedino, što smaže reći omladini jest apostrof: »Lebt wohl, und seht nur, dass ihr gute Unterthanen werdet«. To je dakle podaništvo trebalo po njenom shvaćanju biti prvom ljudskom vrlinom — veli brošira — a upropastila je nemoćan narod nad kojim je despotovala. Još jedna kći Marije Terezije, parmanska vojvotkinja Amalia tako je prošla završivši u Pragu, dok je princ Carl — rođen kao sin kraljice — ispunjavao svoj kratki život u nadmetanju sa starijim bratom, poslije carem, Josefom, koji se rodio kao sin tek jedne nadvojvotkinje. Köllnski kurfürst Maximilian, njihov brat, bijaše jedino odličan gastronom. Kaže se, kako je milanski Ferdinand bio srebroljubac i mešetar, nabijajući stanarinu u Beču, inače zauzet problemom čestog mijenjanja boje dvorskih haljina i odora. Cara Josefa ocrtala je brošira kao zanesenjaka, koji misljaše da se posao stoljeća može posvršavati u cigli decenij. Njegovi učitelji ogadili su mu sve knjige i pisce (daher er auch in der Folge zwischen dem Buchhandel und dem Käsekramm keinen Unterschied fand. p. 29.). Kritika cijelog josefinizma vrlo je iscrpljiva, a nato je

Oesterreich? Den Bewohnern dieses Staates gewidmet von dem Sohne eines Fremdlings. — S. l. 1809, p. 9.

⁸ »... Was den Menschen kraftvoll und selbstständig macht, hat den Beyfall der Regierung nicht. Dafür werden entkräftende Laster, Wollust, Wucher und Selbstsucht herrschend, der Patriotismus wird überall geheuchelt, aber selten gefunden, und die kleine Zahl der Redlichen und Klugen zieht sich zurück, und bedauert, dass es ihr niemand glauben will, wie rasch der Wagen des Staates rückwärts rolle«, p. 15.

⁹ »Wurde der kaum der Sprache fähige Knabe oder das noch unreife Mädchen spazieren geführt, so sah es sich allenthalben im Publicum mit gebognen Knien empfangen. In ihren Kammern sassen sie vollends auf Altären, vor welchen der Weichrauch nie verglimmte und alles war voll von kriechender Aufwartung. Geh hin, und erziehe ein Kind, dem zu huldigen du nie aufhören darfst«, p. 19.

slijedila (naočigled Napoleona ponešto zakašnjela) propaganda jakobinstva. U stvari, to »jakobinstvo« upravo je bilo i upućivanje Austrije na nezgodne primjere apsolutizma kao n. pr. u Sardiniji (war der Glaube vielleicht fester als anderswo, dass das Volk bloss dazu da sey, damit der Hof darüber thronen könne, p. 51.). I zbog toga sprovođenja nužno podržavanje otajnosti, zaglušivanje, i napokon zagušenje. Velik je problem mučio pisca. brošire poradi potrebe razračunavanja njemačkog Reicha (stari spor prusko-austrijski); a vidio je, naime, na očigled probuđenih narodnih svijesti još i mogućnost sve većeg otuđivanja između elemenata u starim državopravnim sastavinama: Ihr verwandten Böhmen, ihr edelsten aller Slaven, die ihr den Deutschen in der Aufklärung noch zuvor geeilt waret, und späterhin selbst eure Sprache opfertet, um bey der gemeinschaftlichen Verfolgung fernerer Ziele jeden Unterschied wegzuräumen (p. 73). I ovaj je aktor pomišljao na veliku silu, koja se tada očitovala u razgranjenoj upotrebi njemačkoga jezika (ihre [sc. der deutschen Sprache] Verbreitung ist vollends erstaunlich p. 75.). Knjigu štampanu u Beču, Berlinu ili Casselu ne čita samo cijela Njemačka, dvije trećine Švicarske, polovina Pruske, nego i trećina Hrvatske, Ugarske i Erdelja (in einem Drittheile von Kroatien, Ungarn und Siebenbürgen). Ali mimo te zgode ipak se u Austriji griješilo protiv zdrava razuma, i to je iziskivalo žrtava, pa u tom je valjalo biti otvoren, jer da je Leopold II. poslije pojave francuske revolucije mirovao prije bi propali i jakobinci i spašena kr. obitelj i ne bi uopće dolazilo s Francuskom do rata, koji se sad toliko produžio. I zašto da Austrija neprestano ratuje, kad su to sa mnogo više razloga mogle učiniti ostale države, pa nijesu. A u koliko jesu (Pruska i Rusija n. pr.), vojske su im zakašnjavale, dok su austrijske čete hitale. Konačno se nastradalo: Austrija je izgubila šestinu svoга područja i još veći dio respekta u tuzemstvu i u inozemstvu (n. pr. u Bavarskoj, gdje je antipatija bilo još od pandurskog četovanja i u posljednje vrijeme pri pohodu na Rajnu zbog naturivanja papirnatoг novca). Pošten a ograničen neka se uostalom ne pača u ono što ne razumije, to je već Konfucije nazreo. A u Austriji treba obratno činiti od onoga, što se činilo u posljednjih 30 godina. Josef II. bio je prenaĝao s reformama, Franz II. plašljiv te mu nesposobna okolina zavladała: ogradila je narod cenzurom, ne dajući mu priliv novih ideja, a kršeći i stare pravice. No što može ograničenost! Censura ne samo na granici države, već u svakom mjestu. Svaki privatnik morade strepiti za svoju knjižnicu. Nego i javne knjižnice (Lesekabinette) bile su ugrožene; dobre knjige nemoguće, ali zato cvat šupljih romana i bedastih igrokaza. Mračnjaci hoće i školstvo u komu je svaki udžbenik za oltar gluposti. A udžbenike mora da su po narudžbi ministarskoj pisali besposleni škribani i služitelji i oni samostanci koji su biskupu bili duhom ograničeni da budu dušebrižnici (... aus dienstlosen Kornschreibern und quiescirenden Amtsdienern und aus solchen Mönchen, die der Bischof zur Seelsorge zu blöde fand, p. 121.). A ipak je školstvo kapija hrama državne sreće. Dvije su još glavne stvari austrijski vlastodršci krivo udešavali, a to je krivo

Austrijski cesar Franz I.
(Joh. Pichler. Schabkunstblatt)

pobijanje lihvarinja i zanemarivanje služinčadi i radnika, koje pisac naziva »Gesinde«; od potonjih prijeti velika pogibao (so streut verdorbenes Gesinde allenthalben bösen Samen, und trägt seinen Unfug in alle Winkel und Kammern p. 129.). A i sucima je određen kriv zadatak. Napokon zaglavno zlo je hrdavo i nerazumno novčano poslovanje. Zlato je pretvoreno u papir, puštene su uzde lihvi, stvorena je skupoća, oskudica. I nakon svega mračnjaci se još nijesu prenuli¹⁰. S općom srećom (blagostanjem) igrali su se kao dječurlija. I kako bi onda u saobraćaju s drugim državama pravo postupili?! Zar oni, koji u vlastitoj državi ne znaju upraviti svojim sugrađanima, da će moći riješavati sporove među drugim državama¹¹. Ali poput svih zaslijepljenih krivci su uzrok zlu tražili na Seini, a ne na Dunavu. Nego kočenjem sila narodnih smlačila se i ljubav prema domovini. Komu razvoj duha ograničuju, klonuće u čuvstvo robovanja, a zna se kako robovi ratuju. I teška su vremena, kad se čuju samo glasovi pokvarenjaka i luđaka i kad se povlači šutnja dobrih i mudrih. Ali Francuzi su pokušali s par ustava, no u svima ustavima bilo je feudalstvo isključeno. I zašto su Francuzi zakratko stekli opće simpatije? Kod svih novotarija većine u narodima samo su dobivale. Pitanje je međutim, da li je pravo svojine (u slučaju sprovedenog otuđivanja lenskih dobara) doista najviše pravo. Tu provedbu odobrila je uostalom većina savremenika, a pozni svijet, veli pisac, jednoglasno. Zar se današnji Sasi tuže, što je Karlo Veliki učinio s njihovim pretcima? A zar su se ti zatočnici feudalizma i protivnici revolucionarnih Francuza ustručavali podijeliti Poljsku, što je tim bila okrnjena sloboda poljskih izbornika? I sad, što se tiče prijestolja, mlade su dinastije zvane. U Napoleonu Bonapartu Francuska je našla pravoga vladara za novo doba. Carski naslov prevario je stare vlade, osim kramarske Britanije, kojoj se zatim ostale pridružiše, kad su uvidjele da Napoleon ne sprovodi restauraciju. Brošira je, to se konačno vidi, napisana u prilog dobrog glasa Napoleonova a protiv Velike Britanije i austrijskog državnog sistema, ali s velikom nadom, da se taj sistem može odstraniti dotično i popraviti, u prvom redu školstvom i pučkom prosvjetom, a in politicis prikloniti se Napoleonu. No sav taj boljitak ne će se steći, ne bude li onoga, što iziskuje nova ustavnost, a to je publicitet, javno opravlanje državnih posala¹². I tek

¹⁰ Welchen Redlichen ergriff nicht heiliger Zorn? Welcher wandte sich nicht mit der Frage an die Menschheit umher: Rettet uns denn gar nichts aus ihren Händen? oder an den Gott des Elisa: Kommt den kein Bär, diese Buben zu fressen? — (Reily und Oehler, Sinn und Herzmann, oder Wer herrscht nun in Oesterreich? p. 132.

¹¹ Die zu Hause der Zeit vorgreifen oder sie versäumen, die sollten den Zeitpunkt des Wirkens wider eine auswärtige Macht richtiger treffen? Die die Kräfte ihres eigenen Beutels nicht zu berechnen wissen, die sollten den Inhalt fremder Säckel sicherer schätzen? Die keinen Verfasser eines brauchbaren Lehrbuches zu finden wissen, die sollten Gesandte an entfernte Höfe oder Feldherren wider feindliche Heere glücklicher wählen? p. 133.

¹² Die Presse des Buchdruckers, diese Säugamme der Publicität, geniesset die Freyheit, ihre Arbeiten öffentlich zu zeigen, nicht minder, und hülft nicht nur die Bildung der Nation immer erhöhen, sondern gibt selbst der Regierung manche Aufklärung, die ohne dem unterbleiben würde. Der Richter hält vor jedem, der zuhören will, bey offenen Thüren Gericht, p. 179. »Kralj Franjo... je inaugurirao hajku protiv obrazovanih ljudi natrunjenih modernim idejama. Htio je da hermetički zatvori svoje zemlje od ideja i struja, što su dolazile iz tuđine, a naročito iz Francuske, te nije samo zamrzio literaturu, već je uzeo smatrati upravo ličnim protivnicima sve pisce. Već godine 1793. započeo je bezobzirnu hajku protiv njih: uspostavio je cenzuru u svoj strogosti, a

takvom praksom biće ministri, oci naroda, spona, koja ne će znati razlike između dobra vladareva i dobra narodnjega. I sve mudre glave biće i neplaćeni pomagači takova nastojanja, jer spisatelji trebaju, osim toga, nastojati oko istine, a ne uvijati svoje riječi u slatku pređu. I kad opuste političke uze (u Munkaču n. pr.), onda vlada i narod postaju jedno, pa i ako nema toliko vivat-vikača, biće oko vlade stvarno više patriota, tako i uz prijestolje cara Franca, koji i lično, ako se uzme pravo, nije ni kriv za sve zlo njegove države, jer je u sedamnaest godina svoje vladavine doživio više čuda i pokore nego njegovi pređi u sedamnaest decenija. Ako se dakle habsburško-lotaringijska kuća opameti i dade ustav, ne će to izbjeći ni sunčanom oku Napoleonovu i ratova kod kuće više biti ne će, u Evropi manevri, a tek eventualno na Nilu ili Eufratu pravoga boja.

Naprma ovako tipičnim brošurama, koje su ulazile u Austriju unatoč prestroge censure, baš poslije sloma 1809., kada Gentzov manifest iste godine pred rat nije zbog poraza našao uvjerljiva odraza, nužno se moralo s austrijske vladodržačke strane pomisljati na potrebu preparacije javnoga mišljenja u duhu vlade. To je djelomice učinjeno i prevodenjima Gentzova manifesta u jezike pojedinih narodnosti u c. kr. državama.

I tako 1809. Austrija je doista postupila na ovaj način, računajući s javnim mišljenjem i u bivšim mletačkim posjedovanjima, osobito u hrvatskom narodnom području, gdje se u gradovima i slovjski građanski živalj služio talijanštinom. Tako je m. o. publiciran n. pr. prevod tadašnjeg manifesta: »Traduzione del Manifesto sortito in Vienna dall' Imperial-Regia Stamperia di Corte e di Stato. (Fiume Dalla Reg. Stamp. Governativa de' Fratelli Karletzky. 1809.)« (p. 1.—35.).

Sam njemački original Gentzova sastavka naslovljen je: »A u f r u f a n O e s t e r r e i c h s V ö l k e r«¹³. Auktor se isprva u pruskoj službi ogriješio o činovničku dužnost svojim u ono doba toliko zazornim interesom za aktivnu politiku pak je padnuvši u nemilost prešao u austrijsku službu, gdje i Stadionu i Metternichu učinio vanrednih usluga zadovoljavanjem svoje ambicije. »Narodi Austrije! Kocka je pala. Rat je objavljen, nije drukčije moglo biti, jer da se moglo, naš bi ga monarh mimošao« — to su uvodne riječi manifesta 1809. Tenor u svemu, dašto, da je Napoleon silnik, vjerolomac; da je izgurao iz njemačkog Reicha dinastiju, koja je bila dužna paziti na čast (um den ersten Rang unter den Monarchen Europens). Figurativno se ističu parole u austrijskoj sferi, kao: »die Vereinigung der gesammten Deutschen Nation«, »die Ehre ihres (sc. deutschen) Namens«. Istaknuto je i zdušno austrijsko opsluživanje i požunskog i tilsitskog mira. U Napoleona je međutim bilo samo: ungerichte Zudringlichkeit, mehr gebietherischer Ton, pak je nadošao i slučaj grofovije Gorice, pa zatim Napoleonov zahtjev opozivanja austrijskog poslanika iz Londona (mit gebietherischen Trotze) i zapovijed kontinentalnog zatvora. Ali povrh toga i zahtjev, da se sve luke Jadranskog mora anek-

strane knjige dao je plijeniti upravo hrpimice, tako da je već 1794. bilo 4.476 zabranjenih knjiga u službenom popisu. Ovaj su kraljev postupak plemići većim dijelom primili sa zanosom, a pojedine županije išle su i dalje, jer su ga smatrale preblagim. Sad se opet podiže duh feudalni i klerikalni do potpune prevlasti u javnom životu: stalo se zahtijevati, da se zabrani svaka knjiga napisana od pisca nekatolika, jer da je pristrana i da ulijeva čitaocima otrov u dušu, od čeg valja narod obraniti«. Cit. F. Šišić, Hrvatska Povijest III. U Zagrebu 1913. str. 113.

¹³ Wien, bey Anton Strauss, 1809. p. 1.—34. 8° Omot brošure ovog Aufruf-a žute je boje sa crnim grafičkim ukrasom, simbolišući crno-žutom kompozicijom opreme samu Austriju.

tiraju kraljevstvu Italiji. Ta nepravda u austrijskom shvatanju je i provedena: papa je izgubio luke, a i Dubrovnik je pripojen Italiji, samo je začas Austrija pričuvala luke, jer je cesar predvidio sredstva obrane, a Napoleon trebao još da čeka (als er anderswärts noch Throne umstürzen und Königreiche zu verschlingen hatte). I da nije sadašnjeg navještaja rata (1809.) Austrija bi stradala da su i sve ostale države podjarmljene¹⁴. Ali papa je zarobljen; Portugal je milijune plaćao da bude neutralan, htio zatvoriti svoje luke Englezima, ali ipak je s francuske strane proglašeno »da je familija Braganza prestala vladati u Portugalu«. Što je preostalo nego namjesto ropstva u Francuskoj bijeg u Brazil. Ferdinand VII. španski lišen je prijestolja (Vergebens sucht man ein ähnliches Beyspiel von Treulosigkeit in der Geschichte der Völker). I vrlo je značajno što Gentz uvažava borbu iregularnih Španjolaca kao obezglavljene nacije lih zbog povratka kralja na prijesto. A takav vrijedan vladar je i cesar Franc I. koji po sličnoj sudbini pati za narode, a da narodi u toj patnji ne participiraju. Nego kad je izbio na javu španski slučaj francuskog nasilja i kad je ponudena dioba jedne prijateljske zemlje, monarh austrijski morao se prenuti, vojsku spremiti i oživjeti nacionalnu snagu. I što je najvažnije, Gentz u manifestu razlikuje austrijske (različne) narode (Völker), ali pretpostavlja samo jednu naciju (Nation). Ta nacija od skupa narodâ simpatizirala je sa Španijom i nije se dala zavesti napoleonskom štampom, jer razbojstvo se mora nazvati razbojstvom¹⁵. Napoleon se zabrinuo, pozvao ruskog cara Aleksandra na zajednički boj protiv Austrije, no »Billigkeits-Gefühl« cara Aleksandra zabaci taj poziv. I tada je nastupila plaćena štampa, koju Napoleon uvijek snabdije klevetama i pošalje prije svojih vojski. Ta je štampa potcijenjivala austrijsku upravu, ismijavala austrijske narode, dok se u isti mah podrugivala Galicijanima kao buntovnicima, Ugrima kao falcijonerima, a Nijemcima što su bespomoćni i nespretni za vojevanje. Šta više, grdnje ovih libelista ne poštediše ni braću cesara i cesarice. C. kr. vojska je potcijenjivana a da bi se francuskoj naciji prikazalo lak boj s Austrijom. Austrijski narodi međutim znaju, da je moralo doći do rata, znaju za što se bore, jer su sretni pod blagim žezlom jednog pravog oca naroda, u čijoj državi cvatu manufakture, obrt i ratarstvo, pa je uopće blagostanja na pretek. Pod kojom bi vladavinom austrijskim narodima bilo bolje? A kakova će istom sreća biti poslije pobjede! Jer gdje god je Napoleon pobjeđivao svuda su zgažene narodne pravice, ismijani sluge religije, iscrpljene zemlje uzdržavanjem vojski. Najljepša imanja dobiše francuski generali, koji znoj tuđih seljaka spraskavaju u Francuskoj, koji ne ljube svoje podanike kao zemaljska gospoda. Šleska je primjer, Holandija, Toskana, Crkvena Država, Lombardija, pa uopće svi dijelovi Njemačke. Mladiće novači Napoleon u vojsku i šalje širom svijeta. Nikada se narodi nuz Napoleona ne mogu nadati miru. Zato je

¹⁴ »... wenn Napoleon alle andere Staaten unterjocht hätte, wenn rings um ihn herum alle alten Regenten-Familien gestürzt, alle Kraft zum Widerstande gebrochen, Alles an das Joch gewöhnt gewesen wäre, wenn er gerade dadurch gegen uns in eben dem Grade übermächtig geworden wäre, als er es bisher gegen schwächere Nachbar-Staaten war«. p. 10.

¹⁵ Važan je fakt, kada Gentz dopušta postojanje javnog mnijenja i u Austriji: »Die österreichischen Völker fühlten es, dass nur vorbereitete Gesamtkraft sie gegen ähnliche Gewaltthätigkeiten zu sichern vermöchten. Nicht die Regierung belehrte uns herüber; kein Schriftsteller predigte uns diese grosse Wahrheit. Sie lag unauslöschbar in uns allen«. (p. 19.)

sad na očigled rata potrebna sloga c. kr. narodâ proti silniku, a samo se pobjedama može i nadalje uzdržati austrijski državni savez (Staaten-Bund), nacija austrijska od 24 milijona. To što Napoleon nije nigdje iskusio (borbu, naime, s razdraženim narodima kao takvima) Gentz se ponadao da će Napoleon iskusiti u sukobu sa Španjolcima i s Austrijom (koje je Gentz smatrao posebnom, jedinstvenom nacijom), a pozni svijet je trebao zbog toga jedamput klicati: Španjolci i Austrijanci spasili su slobodu čovječanstva! Konačno je »Aufruf« završio s praktičnim uputama za rat i spremu u zaleđu, upućujući za slučaj potrebe i opet na četovanje čestitih Španjolaca, koji i sami ne imadoše u početku pravog oružja. Pa ukazavši nuz Erzherzog Karla još na 4 arcivojvode zapita pisac čitatelja: ima li još i jedna obitelj u monarhiji, koja u boj šalje toliko članova koliko cesarova. Scijenio je, da je vrijedno ugledati se u te vrle prinčeve, ratovati, osloboditi se sramnog tuđeg jarma a za uzdržanje stanja pod onim žezlom »pod kojim su oči naši stoljećima bili najsretniji narod« (na svijetu).

Rat se međutim 1809. sasvim protivno svršio no što su smjerale želje »Aufrufa«¹⁶. U nuždi svojoj tek se 1809. Austrija obratila narodima, pa je već 1810. tumačio Ludwig Jahn vrlo instinktivno onu habsburšku krilaticu A E I O V u interpretaciji: Allerlei Erdreich ist Oesterreichs Unglück. Dotle je bečkim mirom (14. X. 1809.) Napoleon stečene hrvatske zemlje proširene zemlje »Ilirije« organizovao, dijelom na graničarsku, dopirući teritorijalno u Hrvatskoj sve do Save. I dok je resignirana Austrija, gušeći se u financijskoj katastrofi, operirala tek pomalo nezadovoljstvom obespavljenih privilegiraca pod francuskom okupacijom, Napoleon je kulminirao.

I u povodu baš te sile i nadmoći Napoleonove od 1809. Austrija je i moralno klonula za nekoliko godina, i pod dojmom činâ jake ličnosti francuskog imperatora moğaše 1811. izići u Zagrebu prevod Napoleonove biografije¹⁷, diveći se heroju kakvog onaj naraštaj nije mogao ni sanjati. »Czila Europa szada jedinoğa Csovika, kakvoğa nami josh niti sztara, niti szadashnya koja zivimo vrimena, niszu na szvitlo dali, pazlyivo motri, i muchechi szama u szebi duboko premishlyava, Csovika velim, koji z chudnovatom kriposztjom, i josh nigdar nikomu nepoznanom oblasztjom, i moguchnosztjom szvima Europe Derxavami, i szkorom szvakomu Orszagu novoga sztalisha, novo Biteye, i novo licze je zadao. — Kojemu danashnyi narod po svojemu oszobnom mishlenyu, i szudu makar kakovo poshtenye, ali miszto u broju lyudih bude zadao, i ukazao, velim miszto, koje sztopram nash Odvetek, i nadospiuchih Vrimenah dogagyajev Pishczy u szvoima pripoviestih tverdno, i isztinito potverdili budu i odluchili, — zato i pak svaki je duxen jednako, szarc seno, pravichno, i nerazdilyeno mishlenye od takvoğa Csovika nosziti, koji na svitu uspomena svakoga vridne chine uzrokuje i chinich illi sz!poj szrichi, illi prilichnoj zgodi pripiszati morala«.

Ipak se u rezigniranoj Austriji našao državnik, koji je u svijetu pored

¹⁶ Isp. K r o n e s, Zur Geschichte Österreichs im Zeitalter der französischen Kriege und der Restauration (1792—1816). Gotha 1886.

¹⁷ Izpiszavanye xivlenya i csinih Napoleona czezara Franczuzah i kralya od Italie od Nyegovog Narogyena do vrimena szkloplyenoga u Becsu mira, iz Nimacskoğa u narodni Jezik preneseno po Antunu Nagy u Zagrebecskoi Vizskoi Ucsioniezi Dogodovcsine Opcszinszke i Domorodczke Czezarszko Kialyevszkomu Sztavelnom Naucsitelyu, i po Derxava Orszaga magyarszkoğa priszegnutomu Pravde Branitelyu. Vu Zagrebu, Szlovoisztiszkoğa Novoszszelzkim. 1811.

Velike Britanije ustrajao kao najžilaviji protivnik velike francuske revolucije i svih njenih posljedica. U to vrijeme moralo je u ličnosti Metternichovoj biti još dosta suzdržavanja, ali je u njega bilo još preostalo dostatne snage da čuva neki zavjet ancien régime-a, Obrigkeitsstaat, i poslije austrijskog državnog bankrota od 1810., kadno su banco-cedulje¹⁸ uzdrmale povjerenje c. kr. podanika u financijalnu solidnost Austrije. Unatoč toga već se Metternich spremao za svoju ulogu oružanog posrednika u obrani Evrope od »usurpatora« i od trajne ratne ugroženosti. U Austriji se tada auslezungsšajnama bacilo van tečaja 212 milijona forinti tako da je financijalnim patentom od 20. II. 1811. (a publiciranim tek 15. III.) svijetu ostala samo petina novca, dok je država tim udarom oduzela četiri petine¹⁹.

Napoleon I.

nigdan nevigylene, i szvake uszpomene vridne pelde, szvoje Jakoszt, i mogucsnosti na szvitlo postavili. — Josh nijedan mir, koije pred ovim sztraxnyim szkloplyen i bio, nebi tako potvergyen, dabisze nyegova sztalnoszt, i iz ove szvako nadoszppejucse povekshavanye szricse uffati mogla, kako ovi sztraxnyi potverdggyen biashe; i doisto pervi csini, koji jedno malo kasznie ovo mirovno Uvjettovanye szlidiche, obecevaju

Pa i 1. »velikomašnjaka« 1812. slično je Ferenc cesar morao u Beču izdati 7 štampanih strana »oglas o vrijednosti banco-cedulje«. I dok je išlo, Ugarska i preostatak banske Hrvatske otimale su se po tradiciji »dobrovoljnim patriotizmom«, ali je Vojnu Granicu stigao dvostruki udarac. Posred novčane katastrofe Austriji je teško bilo stvarno započeti politiku odmazde.

Valjalo je putem štampe prikriti poraz a istaknuti, da će ono, što je ostalo nadalje biti sigurno, dok se preko aspiracija na bivši mletački teritorij šuteći prešlo (»... jesze i czeszar Franczuzah zavezao, da Derxavah Czjelovinu (integritatem Provinciarum) austrianszkoğa Czeszara, Magyarszkoğa i Pemszkoğa Orszaga Kralya nepotlacseno, i szveto bude obderzavao...« I na ovi nacsin jeszu dva veliki Vladaoczi iszvoje pravde, i Inade dovershili, potlamkam bibili narodi, z' kojima ovi upravlyaju, czilome szvitu

¹⁸ A. Beer, Die Finanzen Oesterreichs im 19. Jahrhundert. Prag. 1877. s. 44.—85.

¹⁹ 900 milijona for. nominale prema faktučnoj vrijednosti 225 milijona kovanog novca.

namih mnogo veszelia, i szricsnia vrimenta»²⁰. I to »srićnie vrime« nenađano je i nabrzo uslijedilo, nakon gravamina varaždinskog sabora u kolovozu 1811. protiv grabežljivosti neplaćenih vojnika i nasrtanja Magjara protiv hrvatske latinštine. A zatim novi rat...

Kad je naime između Napoleona i Rusije došlo 1812. do ozbiljne napetosti pak onda i do rata, Pruska i Austrija moradoše po diktatu Napoleonovu također sudjelovati. Austrija je 14. III. 1812. sklopila s Napoleonom ugovor. U tom se savezničkom ugovoru međusobno garantovalo posjed, a Austrija je bila obvezana da protiv Rusije postavi »pričuve« od 30.000 vojnika, da u napoleonsko-ruskom ratu participira kao »Hilfscorps« (pod austrijskim feldherrom, primajući doduše zapovijedi izravno iz Napoleona generalkvartira). U tajnom dodatku suviše je Napoleon obećao Austriji i zemljišni prirast, ne kazujući što i kako bi trebala ispasti ta nagrada vijernog savezništva. Hrvati pođoše tako kao predstraža iz dviju carevina na Rusiju.

Austrija je činila što je mogla tokom iste godine: i podvorenjem svoga imperatora (s Marijom Ludovikom!) Napoleonu u Dresdenu svibnja mjeseca, no s mlakim operacijama u Poljskoj od lipnja 1812. sve do kraja siječnja 1813. Prusija naprotiv, koja je s Rusijom sklopila (dašto poslije Napoleonova stradanja) ponajprije ugovor o neutralitetu a onda 27. II. 1813. ugovor u Kališu (Trutz- und Schutz-Bündnis), što urodi i Friedrich Wilhelmovom porukom od 17. XI. »An Mein Volk«.

Navodno je, međutim austrijski kancelar Metternich još od jeseni 1812. bio u dogovoru s pruskim ministrom Hardenbergom, tek je Austriji bila još potrebna maska i prividno prijateljstvo prema Napoleonu²¹. Ipak je između Austrije i Rusije sklopljeno primirje, no još uvijek tajno. Kao posljedica bijaše austrijsko povlačenje na onu stranu galicijske granice. Sad Metternich preuze t. zv. oružano posredovanje mira između saveznika i Napoleona za »prirodni i trajni mir«, tobože kao Napoleonov saveznik. Metternich je bio samozvan kao »oružani posrednik« između dviju rastavljenih strana Evrope. On je svakako morao i htio da u tomu poslu prije svega uznastoji, kako da do oružanog sukoba ne dođe na austrijskom tlu. Jedno istrošenost, a u drugu ruku eventualno ratno stradanje još bi više otuđilo narode kući habsburškoj. Baš 1812. Hormayr otvoreno priznaje, da je Austrija heterogena i ženidbama skalupljena država²². I ma da je od 14. III. 1812. Austrija s Francuskom bila u ratnom savezu, ipak je sve njezino nastojanje bilo, da se riješi toga saveza a da se opet prerano ne zaplete u rat. Radetzky n. pr. napominje u jednoj zaostaloj zabilježbi, kako još uoči rata 1813. austrijska kompanija nije brojila više od 60 momaka i sva vojska da su bili samo neki preobučeni, slabo obučeni seljaci, a zbog toga i velik postotak bolesnika i sl.²³.

Austrija je u ratnim operacijama 1812. sprovela pasivnu resistenciju, dobro računajući, da bi komadanjem Pruske i sama došla na red. U travnju iste godine, sve protivno financijalnom patentu od 20. II. 1811. (da se ne

²⁰ Nagy, Izpiszivanye xivlenya i csinih Napoleona... str. 406.—407. (isp. i prijašnju sliku, valjada rez Dahling-a).

²¹ Wilhelm Oncken, Oesterreich und Preussen im Befreiungskriege. I. Berlin 1876. S. 6.

²² »... aus heterogenen Bestandteilen zusammengesetzter, eigentlich blos zusammengeheirateter Staat«. Isp. H. Ritter von Srbik, Metternich, der Staatsmann und der Mensch. II str. 755.

²³ »Mitteilungen des k. k. Kriegsarchiv. N. F. I. Wien, 1887., s. 73

će više izdavati nov papirnati novac) nastojanjem Metternichovim zaključeno je izdanje novih 45 milijona t. zv. »Anticipationsscheine«. To je bilo u ratne svrhe, a u stvari opet stari i već prezreni papirnati novac, zajam bez pokriva i bez kamata. 15. travnja 1812. car je potpisao taj patent, no izdanje »šajnova« poskoči do 17. kolovoza na 100 milijona, koji su bili tajno štampani i bacani u promet (»geheime Anticipationsscheine«)²⁴.

Austriji se nije radilo samo o tome, da se Napoleon povuče iz Njemačke na granicu Rajne nego više o tomu, da bi se on odrekao Ilirije, koja je zadržala duboko i u Alpe. Bez Velike Revolucije dotično bez uspjeha Bonapartovih jugozapadno hrvatsko područje i teritoriji Slovenaca ne bi bili istrzavani u tada dogledno vrijeme ispod vlasti venecijanske. Ali via facti ukinuća mletačke republike oživjele su i državopravne revindikacije Habsburgovaca kao ugarsko-hrvatskih kraljeva i nasljednika nekadašnjih gospodara Istre. U prilog je mogao i dobro doći i zakonski članak hrvatsko-ga sabora iz 1790. koji je proponirao zadobijanje venecijanskih hrvatskih pokrajina, no u Beču se ipak nije u tom smislu glasno izjasnilo. Radije se operiralo tipovima poput fratra Dorotića a na osnovi rimskog katoličanstva, koje je Napoleon bio ugrozio.

Pobjeda Rusije 1812. osmjelila je Prusiju i njezine saveznike, a ta premoć sklonula je i Austriju, da navodno zbog Napoleonove nepopustljivosti pristupi 1813. saveznicima. U lipnju 1813. u pregovorima za protunapoleonski savez između grafa Metternicha i grafa Nesselrode-a isticalo se s austrijske strane od 4. t. zv. sine qua non uvjeta i 3. zahtjev osobito »Rückgabe der illyrischen Provinzen«²⁵ (bez pomisli na bilo kakovu uspostavu Venecije nego želeći i njen italijanski teritorij). To je onda 27. IV. u Reichenbachu u protokolu dogovora Rusije i Pruske izričito naglašeno, kad je i formalno primljeno posredovanje Austrije za nagodu s Napoleonom, za »une paix préalable« (predbježni mir) sa konačnom svrhom trajnog, općeg mira (paix générale). A Austrija se već obvezala da će uz »izvjesne uslove« (unter gewissen Voraussetzungen) navijestiti Napoleonu rat. Jer dan prije, nezavisno od toga dogovora, 26. IV. Metternich je u Dresdenu imao sudbonosni sastanak s Napoleonom. Od cara Francuzâ zahtijevao je »umjerenost«, i da mirovne ugovore prestane smatrati ratnim primirjem, dok je Napoleon požalio, što je cara Franca tri puta »uspostavljao« na prijesto i što se oženio njegovom kćeri. Metternich je zahtijevao, da se ukine Rajnski Savez i Velika Vojvodina Varšavska, da hanseatski gradovi budu slobodni, da se Prusija poveća s granicama 1805., neka joj se vrati i Gdansko, a za Austriju sve ilirske pokrajine kako ih je posjedovala u to vrijeme Francuska. Napoleon odbi, a »vraćanje« Ilirije obrazloži kao nemogućnost.

Par dana iza toga i formalno je bio razriješen i francusko-austrijski ugovor od 14. III. 1812., navodno su ipak primljeni pregovori u Pragu te se Austrija obvezala 4. VII. produžiti primirje Francuske i saveznikâ, i to od 20. srpnja do 10. kolovoza 1813. (dašto ne zbog mira već poradi vojničkih razloga). Teškom mukom je ishođen dodatak reichenbachskom ugovoru.

²⁴ To se nastavilo i dalje narednih godina, tako da je još 1816. kolala horrendna svota od 20 milijona »šajna«. — O kalamitetima austrijskog državnog duga i bancoceduljama poslije pobjede nad Napoleonom isp. Antwort auf Eine Frage an Oesterreichs Politik. 1815. (s. l.).

²⁵ Wilhelm Oncken, Oesterreich und Preussen im Befreiungskriege. Bd. II. (1879.) s. 324.

Metternich se rastao s Napoleonom uvjeren o skorom padu imperatorovom, ovaj opet, da se car Franc ne će odlučiti za rat. Car Franc međutim ponadao se, da će Austrija nakon poraza od 1809. sada doživjeti svoju »Wiedererhebung zur europäischen Macht«. Zavisilo je o Metternichovom izvještaju caru, hoće li biti mira ili rata. Car Franc se doduše plašio rata, radije volio mir, ali u isti čas zahvaljivao Metternichu neko za onaj bar momenat umišljeno slavno stanje (»den jetzigen ruhmvollen, politischen Zustand Meiner Monarchie«), zaključujući, da je ipak najbolji mir (»Frieden, dauerhafter Frieden ist gewiss das für jeden redlichen Mann Erwünschteste«), no podjednako nikako nije htio da se krnji čast cara Napoleona, umujući, da u tom slučaju Napoleon ne će moći naći razloga za rat. Metternich je međutim želio, da upravo praškim pregovorima dokaže caru Francu, da je očita nemogućnost mira s Napoleonom, ali i to, da dade prilike Napoleonu pa da Napoleon prvi započne rat. Metternich je naime bio upućen, da se car Franc nikako ne će prenatgiliti.

Mimo ovih diplomatskih akcija saveznički su se generalni stožeri zdušno spremali za rat, a tako i knez Schwarzenberg i poglavica njegovoga generalnog stožera Graf Radetzky. Pričuve su dolazile. Tako se približavao i 10. kolovoza, i Austrija nato izdade ultimatum, koji je sadržavao ustanove reichenbachskog traktata: ukidanje Velike vojvodine varšavske i njene diobe Austriji, Rusiji i Pruskoj, Gdansko Prusiji, uspostavljanje hanseatskih gradova, Napoleonovo odricanje pokroviteljstva nad Rheinbundom i da se suverenitet njemačkih vladara stavi pod zaštitu svih velevlasti, obnova Pruske s »moogućom granicom na Labi«, odstup ilirskih pokrajina Austriji²⁶, pa dopuštena izmjena posjeda između velikih i malih sila Evrope. U ultimatumu se osobito oštro isticalo potrebu Napoleonova napuštanja pokroviteljstva nad Rheinbundom, što je u stvari značilo poniženje, i tu se vidio preokret cara Franca u prilog Metternichova stanovišta. Napoleonu je bilo poručeno da odgovori sa »da« ili sa »ne«. 10. kolovoza iz Dresdena kurir nije prispio u Prag, a već u noć stale su na granicama vatre s brda na brdo nagoviještati početak odlučnoga i odsudnoga hrvanja. Tek 11. kolovoza dopodne stiže Napoleonov glasnik, što sada već u misli jaki Metternich primi za porugu, i toga dana objavi se Napoleonu rat.

No rat je valjalo još izvojevati, i zadnjih godina i u Austriji uvriježena praksa diktovala je oportunist zbog svih eventualnosti opravdati i taj

²⁶ Napoleon je odbijao vraćanje Ilirije obrazlažući da ga je stjecanje stajalo 300.000 ljudi. O napoleonskom vremenu u Južnih Slovjena isp. m. o. Documents inédits sur les relations de la Serbie avec Napoléon I. 1809—1814, publiés par Auguste Boppe. Extrait de l'Otachbina livres XIX et XX. Belgrade, 1888. — Pisani, La Dalmatie de 1797 à 1815. Paris 1893. — Boppe, La Croatie militaire (1809—1813). Paris-Nancy 1900. — M. Medaković, Pohod Francezah u Liku 1809. god. (»Danica« H. S. D. 1845. Zagreb, 1845. s. 122.). — A. Kaznačić, Uspomena maršala Marmonta, hercega Dubrovačkoga. (»Leptir« zabavnik za g. 1860.). — R. Lopašić, Karlovac, Poviest i mjestopis grada i okolice. U Zagrebu 1879. — (anonim.) Napoleon i ustrojstvo hrvatske krajine. (»Narodne Novine«, Zagreb 1902. br. 13. i 14.). — Historicus, Provala Hrvata u francusku Dalmaciju godine 1809. (»Narodne Novine«, Zagreb, 1902. br. 262.). — I. Devčić, Maršal Marmont i Turci Krajišnici (»Narodne Novine«, Zagreb 1906. br. 211.). — Dr. B. Vošnjak, Ustava in uprava ilirskih dežel (1809.—1813.). Ljubljana 1910. — Dr. P. Karlič, »Kraljski Dalmatin« (1806.—1810.). U Zadru 1912. (isp. o tomu i »Narodne Novine« 1902. br. 248., 251.—255. i »Nastavni Vjesnik« XXVI.). — Dr. V. Deželić, Kako su Francuzi g. 1813. otišli iz Karlovca. (»Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva« XV. U Zagrebu 1913.). — Д-р Ф. Шишић, Карађорђе, Јужни Славени и Наполеонова Илирија. (Зборник „Народно Дело“: Карађорђе, живот и дело. Београд 1924. стр. 47. и д.

korak pred javnim mnijenjem. Tako je došlo do koncepcije i drugog protunapoleonskog manifesta iz pera Gentzova. To je ono »Ochitivanje« koje je u Budimu prevedeno i na hrvatski jezik za ugarsko-hrvatski dio Habsburške Monarhije, a komu je tekst ovaj prema publikovanom njemačkom originalu od 19. kolovoza 1813.:

OCHITUVANYE

NYIH VELICHANZTVA

AUSTRIANZKOGA

CZESZARA,

VUGERZKOGA, Y CHESKOGA

KRALYA.

VU BUDIMU,

FRITIZKANO Z-LAZTOVITEM ZTROSKOM PRITIZKALNICZE KRALJEVZKE
MUDROZKUPCHINE.

1813.

Vszikuliki Szamo-ladavnoga Ausztrianzkoga Vupravlyana Orszagi, nekaj zbog svojega lesaja, nekaj zbog vngoverztnoga z'drugemih Carevinamih, y Kralyeztvih veza, nekaj pak zbog velikoga, kojega z'vnozemih Europeanzkih Orszagih imadu szloga, jesu z'bojom, koj czelu Europu vech od dvadeset let strashi, oplenya, y sprikida zapleteni bili. Chez celo vreme ovoga tegotnoga, y dozsadlivoga rata Nyihovo Czesarzko Velichantzvo szamo jednog jedinoga ztalnoga, y nepremenlivoga politicskoga czilya, y temelya pred ochmih je imalo; Nit je Nyihovo Czesarsko Velichantzvo, iz naravno prirodgyenoga krotkoga nagnutya, iz iztinzkoga ochutenya szvoje dusnozt, iz ochinzke prot szvojem puku y narodu lyubavi, nyem vekivecsni mir selejuchi, od vszake sele nadvladanya, od pohlepe razshirivanya, y povekshavanya szvoih Orszagov szlobodno, y prozto, igdar predi, kak szamo onda, kad je zdersavanye szamoga szebe, branenye szvojih y blisneh Orszagov, ali pak pogibelno razmetanye, y szkonchanye czeloga Europeanzkoga szloga, y veza potribito zizkavalo, y silovalo, oborusnu ruku zdignulo. Za pravicu y red Nyihovo viszoko Czesarzko Velichantzvo sivet, y kralyuvati je seielo, za pravicu y red Dvor Ausztrianzki jesze boril. Akszu taki ovi tulikokrat neszretni rati, Ausztrianzkomu Czeszaru gluboke, y chemerne rane zavdale, poleg toga y pak Nyihovomu Velichantzvu Nashemu Czeszaru, ono konchemar obraduvanye, y utishenye je ozvalo, da ono nikada, iz jalne, y zlobne, ali pak iz nehasznovite selye, szrechu szvojih Orszagov vu pogibel ni poztavil, pak dasze vszako, y neszetno Dvora Ausztrianzkoga naredgyenye, poszel, trud, y naztojnozt, pred Bogom, pred nyegvim pukom, pred vezda sivuchim, y nadoszpeucsim narodom opravichilo bude.

* 2

Rat

5 Vszikuliki Szamo-ladavnoga Ausztrianzkoga Vupravlyana Orszagi, nekaj zbog svojega lesaja, nekaj zbog vngoverztnoga z'drugemih Carevinamih, y Kralyeztvih veza, nekaj pak zbog velikoga, kojega z'vnozemih Europeanzkih Orszagih imadu szloga, jesu z'bojom, koj czelu Europu vech od dvadeset let strashi, oplenya, y sprikida zapleteni bili. Chez celo vreme ovoga tegotnoga, y dozsadlivoga rata Nyihovo Czesarzko Velichantzvo szamo jednog jedinoga ztalnoga, y nepremenlivoga politicskoga czilya, y temelya pred ochmih je imalo; Nit je Nyihovo Czesarsko Velichantzvo, iz naravno prirodgyenoga krotkoga nagnutya, iz iztinzkoga ochutenya szvoje dusnozt, iz ochinzke prot szvojem puku y narodu lyubavi, nyem vekivecsni mir selejuchi, od vszake sele nadvladanya, od pohlepe razshirivanya, y povekshavanya szvoih Orszagov szlobodno, y prozto, igdar predi, kak szamo onda, kad je zdersavanye szamoga szebe, branenye szvojih y blisneh Orszagov, ali pak pogibelno razmetanye, y szkonchanye czeloga Europeanzkoga szloga, y veza potribito zizkavalo, y silovalo, oborusnu ruku zdignulo. Za pravicu y red Nyihovo viszoko Czesarzko Velichantzvo sivet, y kralyuvati je seielo, za pravicu y red Dvor Ausztrianzki jesze boril. Akszu taki ovi tulikokrat neszretni rati, Ausztrianzkomu Czeszaru gluboke, y chemerne rane zavdale, poleg toga y pak Nyihovomu Velichantzvu Nashemu Czeszaru, ono konchemar obraduvanye, y utishenye je ozvalo, da ono nikada, iz jalne, y zlobne, ali pak iz nehasznovite selye, szrechu szvojih Orszagov vu pogibel ni poztavil, pak dasze vszako, y neszetno Dvora Ausztrianzkoga naredgyenye, poszel, trud, y naztojnozt, pred Bogom, pred nyegvim pukom, pred vezda sivuchim, y nadoszpeucsim narodom opravichilo bude.

25 Rat leta 1809. akoszu taki vszaka za nyega priztojno, y zversheno voditi

najzkerblyiveishe vredeya bila, Ausztrianzke Orszage bilbi y pak razkinul, zrushil, y zkonchal, da Austrianzke vojszke nigdar pozablyivo junachtvo, y plamen prave, y iztinzke proti szvojoj domovini lyubavi, koj je vsze Ausztrianzke podlosnike na pravu vernozt zdigaval, y podsigal mnogo jakshi nebi bil, kak vszaka szuprotivna, nazlobna, y nepriatelzka szrecha. Narodno poshtenye, y ztarinzka tak orusja, kak y junachtva slava y dikavu vszemih szuprotivchiniamih ovoga boja jeszu szrečno zachuvana, y zdersana, ali lepe y plemenite Dersave jeszu zgublene, y poleg odpuschenya oveh Dersav, jesze Ausztria vszega terstva, koj je prvi nachin povekshavanya poszlenosti (Industriae) lyudih, mentovala. Veliki doizto vudarecz, kojbisze bil josh bolshe ochutil, dasze nebi ravno vu ono doba, y vreme na czelu ztavnu zemlyu (Continent) szebe pretesecha, y nyoj skodlyva Naredba, kojaje vsze pute terstvu zapirala, y zkorom vszekulike Narode vszega obchinzstva mentovala, razkinula, y razmetnula bila.

Techaji, y poszledki ovoga rata, Nyihovo Czeszarzko Velichantzvo jeszu zadovolno vuputili, da y oni nacsini (akbisze taki ona nemoguchnozt videla, zavdanu, oszlabenomu y onak Europe ztlishu, y bityu ranu chizto iz korena zvrachiti) kojibise josche od vszikulikih poszebnih Orszagov szebe z'oruxjem braniti, y oszloboditi mogli potribuvati, meszto kajbi opchenzkoj potrebochi, y nusdi konecz vchiniti morali, y onu kojaje vu nyimih joshcse zaoztalu sznagu, y jakozt, prez vszake haszne budu oslabili, zkoncsanye vszemu predi, y bersje doprineszli, pak izto uffanye nadoszpeucsih bolshi vremen vu nikaj zpravili, pohabili, y zkratili. Koja vszakulika zpametno razmishlyavajuchi, previdilo je Nyihovo Velichantzvo Nash Czeszar, kakbi velika haszen bila, po jednomu chez vno go let obztojechemu, y szegurnomu miru, vsze vech, y vech vu szvojoj jakozti napredujucega nepriatelya ztegnuti, pak z'ovim nachinom czeloj szvojoj Czarevini, y Kralyevini, za vuredgyenye vojnichtva, y opchinzki ztoshkov pokoj, blisnyim pak Orszagom za Nyihovo okriplenye nekuliko vremen prezkerbeti, koje akbise zpametno potrebuvalo, na zadoblenye szrechneshih vremen bi moglo szlusiti. Ovakov mir vu ondashnyoj kruto jako pogibelnoj dobi, y okoloztojnozti, niszze mogel drugach, kak szamo po jednomu prekodrednomu odluchenyu zadobiti. Chutil je, y spoznal to Nash Czeszar, y zato je ovo odluchenye zpunil, buduch daje za szegurnozt szvojih Orszagov, za opchinzko czeloga Naroda dobro, kakti obrambu proti vszakomu zlu, kakti zalog bolshega vszih dugovany red, on, kaj nyegvom szerdczu najdragshe je bilo, dal, y odpuztil. Vu ovom zverhu vszeh navadnih mishlyenih izvishenom razumu, szuprot vszakoj krivoga razlaganya, vu onom oka trenutyu, miszli, y razumu, je zklplyen zavez, kojbi za ztiszum, y nevolyum nejednakoga boja slabeshu, y terpechu ztran po ochutenyu kakove takove szegurnozti okrepil, y podignul, jakshu pako, y priobladvnu ztran, na razlosno szamoga szebe uztegnuty, y pravednozt genul, pak na ov nachin iz obodveh ztrankih na vpelanye jednako tezne mochi (aequilibrii) brez koje opchinzstvo Orszagov nemre biti drugo, kak opchinzstvo nevolye, y tuge, prezkerbel, y vtverdel.

Nash Czeszar mogelsze je vszakulika ova ztem zauffanie nadeati, y chakati, zkem vech onda, daje ov zavez szkloplen bil, Czeszar Napoleon onoga czilya vu szvojem sivlenyu je doszegnul, vu kojem zadoblyene sele vtverdyenye je bilo vno go vredneshe, kak nevtrudlyivo, y nepreztajno nasztovjanye na nova zadoblenya. Vszačo daleshnye razshirivanye szvojev Orszagov, kojjeszu vre zdavna pravichnu meru prekodredno koracile bile, bilo je ne szamo za Franczuku Czarevinu, kojaje pod bremenom szvojih obladvanyih gluboko bila vech propala, neg takajshne za nyegvu iztu oszobnu haszen (persöhnliches Interesse) jako pogibelno, ar zkemje nyegva Czarevina vech po szvojem razshirivanyu dobila, ztemje vech vu szvojoj szegurnozti, y potverdjenyu zgubiti morala. Ova velika Czarevina, po zakonzkom vezu, z'jednim najvekschim, y najztareschim vu Kerztyanluku Czeszarzkim Dvorom, tak pred Franczuzkem Narodom, kak y pred czelim szvetom, takovi priraztek vu tverdnozt, y vu temelyu je dobila, da vszakulika nemirnoga povekshavanya mishlenya nyu od vezda predi oszlabiliti, kak objacsiti bi mogla. Kaj Franczuka Czarevina, kaj Europa, kaj tuliki obterecheni, y poniseni Narodi od Boga jeszu prozili, to je vsze ovomu od pridobitya, y nadvladanya glaszovitomu Czeszaru prava znanozt ravnanya, (gesunde Politik) kakti jedini temely szvojobztojnozti, pripiszala, y zarad toga, moglosze je veruvati, da tuliki zroki, y nagibi pohlepnozt jednog jedinoga nadladali budu.

Da ovo prelepo uffanye ne zpuneno, nemoresze Dvoru Ausztrianzkomu

5 prepiszati, y to ztem menye, kajti on, premdabi nyegvi tulikih let trudi, y nyegvi vszakoverztni neizmerni aldovi do onoga vremena vchinyeni, zaobztuny bili; zato y pak iz zadovolnih, szebi znani zrokov tersilsze je po pravoy zauffanozti, y vekssem josche alduvanyu obchinzko dobro onde zkerblivo izkati, odkud tuliki kervavi potoki na porushenye Kralyeztvih jeszusze razlevali. Njihovo Velichantzvo Nash Czeszar nebudesze barem nigdar saluvati moral, da ovoga puta je bil poprijel.

10 Leto 1810 josh ne bilo minulo, Spanyolzka lyutim ratta ognym je josche gorela, nemshki Narodi nad porushenym po perveshi dveh taborih zrokuvanom neszu prav odehnuli bili, kada Czeszar Napoleon vu jednoj neszretnoj vuri velikoga polnochno zemlye kotara z'onemih Orszagih, koje ime Franczuskoga Kralyeztva jesu imale, zjediniti, y ztarinske szlobodne terstva varashe, Hamburga, Bremen, y Libeka vszeh nyihovih Varashkih szlobodnozti, y na zkorom zatem nyihovoga szlobodnoga terstva, jedinoga sivlenya nachina mentuvati je dokonchal. Ov sziloviti korak vchinyen je prez vszakoga najmenshega praviczki szamo zpodobnoga zroka, z'dohitavanyem vszeh krotkoga ravnanya nachinov, prez vszakoga predi vchinyenoga oglaszenya, ali z'drugim kojim Dvorom dogovora, pod szvojvolnym, y nishcsetnem izgovorom, da boj z'Anglianczih ovo vchiniti zapoveda. Vu ovo izto vreme onu kervolocsne namiszle osznovu, po koje na kvar szvojobztojnozti, (independentiae) szrechnozti, pravicze, y vrednozti obchinszkoga, y poszebnoga imetka vszeh na zemlye ladajuheh ztalishev, vsze czeloga szveta terguvanye bilobisze zaterti moralo, z'najvekshum oshtrochum zpelyati je hotel, laslyivo uffajuchisze, da ovakvem szilovitim nachinom to opravi, kaj, akobisze po neszrechi opraviti bilo dalo, czelu Europu na leta, y leta vu szziromastvo, nemochnozt y diviu nechlovechnozt bi porinulo bilo.

30 Odluka ona, po koje jedno novo Franczuzko ladanye, pod imenom trideszet y druge vojnichke Divisie, vu nemskeh primorneh stranah bilo je podignyeno, vre iz szebe szame vsze blisnye Orszage zadozta je znemirjavala; ali josche bolye nye znemirjavati je morala, poklam je vpamet zeto, da je ona ochivezto prednazveschenye buduche josche vekshe pogibeli. Videlismo, da ova odluka ne szamo onu, vu iztom Franczuzkom Kralyeztvu obznanyenu, i vre predi zadnich prekershenu, pak vendar vszigdar josche nepremenynu, razglashenu od tak zvane naravzke Franczuskoga Kralyeztva medgye osznovu, prez vszakoga kakveh zrokov napervoztavlanya, dapache prez vszakoga oglashenya je razmetala, nego takaj izta Czeszara Napoleona ztvorenya z'jednum predi nechujenum szvojvolnoztjum znichcsetila. Niti Herczegom Rhenanzkoga Veza, niti Kralyeztvu Vestphalie, niti kojemu drugomu velikomu, ali malomu ladanyu ova ztrahovita zgrablivozt ne oproztila. Medgya ova polek szlepe volye, napamet, prez reda, y mere napravlyena, niti nove Orszagov veze pred ochmih imajucha pretezaszase je prek na poprek chez Orszage, y potoke; ona je po szrednem, y poldnevnom nemskem Orszagom vsze drustvo z'polnochnem morjem preszekla; prek Elbe potoka, Daniu od Nemshke zemlye razdrusila, izto izhodno morje (die Ost-See) oszvojitit hotela, y videlasze je medyam Praizkeh polek Odre potoka lesecheh, vszigdar oborusneh Gradov naproti setuvati. Pak vendar ovo szilovito oszvojenye, koje vsze praviczke, y ladanya vsze zemlyozpiszne, orszachke, y vojnichke medgye je prikorachilo, tak malo je imalo znamen jednoga zvershenoga, y zamegyenoga ladanztva, dasze je ono za jedno szamo na veksheh szilovitoztih vpelanye dersati moralo, po kojeh polovicza nemske zemlye Franczuzki Orszag, y Czeszar Napoleon czele tvrde zemlye (des Continents) glava postati bi imal.

55 Ovo nenaravzko Franczuskoga ladanya razshirivanye bilo je za Rusza, y Praiza najpogibelneishe. Praizko Kralyeztvo od vszih ztranih zaperto, nikamsze vech szlobodno genuti nemozuche, vszeh nachinov novu moch zkupiti mentuvana, videlosze je na szvoje porushenye z'hitremih koraki shetuvati, Ruszko Czeszarztvo, poklam je po szvoje lastovite oblazti vu Tilsitskom miru Varosha Dancziga szlobodnoga ozvalo, nyega za Franczuzko Taborische dalo, jednu veliku ztran vu Polzkom Franczuzke oblazti odpusztilo, ter na szvoje od zahoda medgye vre zadozta znemirjavano bilo, vu velikom Franczuzke mochi pri morju napreduvanyu, y vu novih lechkah, Praizu pripravleneh, zpazilo je ochivezto pogibel za szvoje nemske, y polyzke Dersave. Od ovoga taki hipa preztal je vez med Franczuzom, y Ruszom.

Ovo cherneh oblakov podigavanye Dvor Auztrianzki ne mogel prez velike, y pravichne brige glediti. Za nepriatelztva ova ne bilo nigde najti

mezta takvoga, da nyegvi Orszagi nebi nikaj chutili; Ove pak za onda, kajti novo opchinzkih ztroshkov (Finanzwesen) kruto potrebno vredenye, vojnichkoga stalisha vu svoji red vredno poztaviti ne dopuschal, doztajno braniti nebi bilo mochi. Boj kajsze je Ruszom priblisaval, akosze z' biztrem pameti okom pregledi, bil je kruto jako pogibelen, pokhedob on vu ravno tak nepovolnih okolishah, ravno ztakvem pomenkanyem pripomaganya drugeh Kraljeztvih, ravno tak z'nejednakum vojjujueh ztrankih mochjum, y zato izto z' tak malem uffanyem, kak vszi drugi perveshi, bil je zapochet. Nyich Velichantzvo nash Czeszar vsze je vchinil kaj priatelzko pomirenje pri jedne, y druge ztrani je premoglo za burkanye ovo potishiti. Daje tak blizu on chaszu vu kojem neprivojenje k'ovomu priatelzkomu mira szvetovanyu Czeszaru Napoleonu vno go pogibelnesh, kak nyegvima nepriatelyom poztati je moralo, to nijeden chlovechanski razum za onda prevedeti ne mogel. Ali je ovak Bosanzka vu sveta ravnanyu providnozt vre dokonchala bila.

Kada od buduchega boja vre nikakva dvonyba ne bila, Nyih Velichantzvo Nash Czeszar na to mislziti je moral, kakbisze vu ovom tak napetom y pogibelnom ztalishu laztozita szegurnost z' dusnem ogleodom na temeljite blisnyeh Kraljeztvih haszne zjediniti mogla. Potrebuvanye jedne mangujuehe neoborusnozt, jedini nachin one nijednoztranozt (Neutralität) kojubi Czeszar Napoleon zaradi dane vechkrat rechi bil dopusztzil, polak temeljiteh razumnoga ztalishav ravnanya narednih prijetisze ni moglo, ztem menye, kajti potrebuvanye vugnutisze odgovora, na jedno veliko pitanye na kojebisze vendar odgovoriti bilo moralo. Dvor Ausztrianzki tak velike oblazti moral je obchinzkeh Europe poszlov, y zberblivozt delnik biti, nitisze je mogel vu on ztalish poztaviti, vu kojemu on nit za mir, nit za boj kaj chinechi vu vszeh vekshi dokonchanyih, rech y odvot bibil izgubil, nikakvo poleg toga za szegurnost szvojih medgy poruchantzvo imajuchi. Vu oneh vremen okolnozt, k'bojusze proti Franczuzu pripravlyati, bilobi ne szamo kruto nepravichno, nego takaj kruto nezpametno. Czeszar Napoleon iz ztrane szvoje Pershone Nyihovomu Velichantzvu Nashemu Czeszaru za onda josche nikakvoga zroka na nepriatelzko baratanye ne bil dal, y uffanye po prikkladnom vchinyenoga jednoch priatelzkoga veza vodenyu, po zauffaneh napervo ztavljenih, y po tiheh szvetovanyeh, vno go ga hasznovitoga czilya zadobiti, josh ne bilo z' vszema povehnulo. Gledch pako na izkernu Orszagov Ausztrianzkeh haszen, akobisze Franczuzu od Dvora Ausztrianzkoga boj bil nazveztil, to prez vszake dvonybe bi bilo szledilo, da Orszagi Ausztrianzki, pervo y poglavito boja Taborishsce bi poztali bili, koji zaradi ochivezte branyenya nemochnozt Ausztrianzko Czeszarzko-Kraljeztvo vu kratkom vremenu na nikaj bi bil zpravil.

Vu ovom saloztnom ztalishu nash Czeszar ne mogel drugo vchiniti kak ztran Franczua poprijeti, y z' nyim zjedinyen vojvati. Za Franczuko Kraljeztvo, vu laztozitom znamenuvanyu rechi ztran poprijeti, ne szamo nyegvem dusnoztjam, y temeljitem naredbam, nego takaj vechkrat vchinyenem ochitavanyem nyegovoga zkrovnoga tolnactva, koje vszigdar proti ovomu boju je bilo, bi ze vszema szuprotivno bilo. Nyih Velichantzvo Nash Czeszar, kada je na dan 14 Sushcza Mesecza 1812 vchinyenu pogodbu podpisal dvoja pred ochmi je imal. Pervo je, kak izte rechi podpisane pogodbe szvedoche, da nikaj prepusztiti neche, kaj za mir predi, ali keszneje vchiniti bi pripomochi moglo; Drugo je, dasze Dvor Austrinzki znutra, y zvuna vu on ztalish poztavi, da, ako mira vchiniti moguče nebi bilo, ali ako bi techaj boja vekshe kakve na ztalno odluchenye namere potrebuval, Dvor Austrinzki szvigdar, y vu vszakoji priliki vsza ona szlobodno vchiniti, i narediti bi mogel, ko jagod pravichno, y razumno varashev ravnanye prepiszalo bude. Iz ovoga zroka jedna szamo mala, y vu broju chizto odluchena vojszke ztran bila je na pomoch ovoga boja obechana; Drugi Austrianzke vojszke sheregi, kojisu vre predi ali zkupleni bili, ali kojiszusze joshce zkupiti imali, nikakvoga dela vu ovomu boju imali neszu. Y zato vez kotar Austrianzki kakti po jednoj na tihom vchinyenoj pogodbi od vszeh vojjujueh Kraljeztvih za nijednoztranchlivoga bil je dersan. Miszel y czil poprijete od nashega Czeszara vuredbe, niti Franczuzom, niti Ruszom, niti kojemugoder drugomu pazlivomu szveta pripechenyh Gledavczu neszu mogla zkrita biti.

Techaj boja leta 1812 vu zpomenka vrednoj peldi je pokazal kak nezrechnoga izhoda imati more jeden z' najvekshum jakoztjum pod najglasovitejšem vodgyum zachet boj, akosze on, vu szvoje vojnichke znanozt prevzet, proti narave, y prepiszu razuma boriti podztupi. — Szlepa, y neredna

dikoselnozt Czeszara Napoleona je predalko zapelyala vu Ruszku zemlyu, y jedno laslyivo uffanye je nyega veruvati vchinilo, da on vu Moskve Varashu mira bude pravil, Ruszku moch, y jakozt za czelo polztoletye oszlabel, y
5 zاتم kakti odicheni preobladavec domomsze povernul bude. Kada nerazmetlyiva ztalnozt Ruszkoga Czeszara, hvale vredni nyegveh sheregov chini, y neozkrunyena nyegveh pukov vernozt, ovoj szenyi konecz jeszu posztavila, prekeszno je bilo nyu nekakshtiganu saliti. Vsza Franczuzka vojszka bila je razpershana, y znichsetena, ter bu menyie kak chetireh Meszeczeh, bil je tabor ovoga boja od Potokov Dniper y Dvine do potokov Odre y Elbe preneshen.

10 Ova nagla, y nenavadna szriche prememba bila je prednazvechcsenye jednoga premenyena vu czelom Europe Kralyeztvih vezu. Zjedinyenye med Ruszom, Anglianczem, y Shvedom vszem blisnyima Kralyeztvam je dalo priliku jednoga novoga zjedinyena. Prajsko Kralyeztvo, koje vre zdavna z'szobum je dokonchalo, rajshi vsza, izto szvoje nuternye raztavlenye podnezti, kak vishe
15 pod tulikemih obtershenyih venuti, priliku ovu vu szrechnom chaszu je poprielo, y szebe gore zpomenutem Kralyeztvam pridrusilo. Vnogi menshi, y vekshi nemshke zemlye Ladavczy biliszu pripravni to izto vchiniti: y vsze pukov goruche selye ovu svoieh Ladavczev pripravnozt vre zdavnya jeszu pretekle bile: Na vsze ztranah buknl je preszvetli selye plamen za ztarinzku szvoje naredbih szlobodnozt, y szvoje narodno kruto vraseno postenye. Razlutenye
20 proti smehkomu ztranzke oblazti jarmu bilo je vre obchinzko.

Nyih Velichantzvo Nash Czeszar videchi, da ovo dugovany premenyenyie je naravzki poszledek perveishe prevelike szilovitozti, y kakti praviczie lyubitely nyu odurajavajuchi, vsze svoje miszli, y zkerbi tam je ravnal, kakbi on
25 premenyenyie ovo po dobro premishlyeneh, y szrechno prelagodeneh namerah, na pravu, y dugovitu czele Europe szrechu y haszen obernuti mogel. Vre od pochetka Grudna Meszeczca Dvor Ausztrianzki marljivo je poszluval, da Czeszara Napoleona po temeliteh nagibeh, koji tak nyegovu laztovitu, kak takaj czeloga szveta koriszt pokazuvani jesu, na jednu pravichnu mira pogodbu bi dopelyal. Terszenye ovo bilo je potlem vechkrat ponovleno. Uffatisze je bilo mochi, da zpomenek lanyzke neszreche, miszel od nehasznovitoga tulikeh sheregov kervi prolivanya, sziloviti vszake fele, na kvara nadomishcsenye potribni nachini, velika Franczuzkoga, y vszeh drugeh z'nyimih zpleteneh narodov nezvolynost proti jednomu boju, koj brez vszakoga uffanya buduchega nado-
30 meztenya Franczuzku zemlyu je chizlo zczeczal, y zadnyich zraszno razmishlenye zverhu neztanovitosti izhoda ovoga novoga pogibeli punoga korachaja, Czeszara Napoleona genula budu na poprimenye nagibnih zrokov Dvora Ausztrianskoga. Nachin, z'kojem ovi nagibi jeszu nyemu napervo ztavlyeni bili, bilje vszem okolnoztjam chizto premeren, on je bil tak zreszen, kak nyega velikocha czila, tak tih, y krotek, kak nyega selya jednoga povolynoga poszledka, y vez vchiyenoga vre predi priateljstva jeszu potrebuvala.

Da ovi nagibni zroki, koji iz tak biztroga zvrishcsa jeszu izhadgyali, budu hotomcze zahicheni, togasz doizto ne bilo nadejati. Nachin pak, z'kojem oni jeszu prijati bili, y joshcse bolye prevelika razluka med chutenyem Austrie, y baratanyem Czeszara Napoleona vu vremenu izkanoga mira, vsze uffanye jeszu zaterla. Na mezto dabi po krotkoga govorenya nachinu bolsheh buducheh vremen konchemar uffanye kakvo dal, y obchinzku zdvojnozt kuliko tuliko potishil, bilo je pred pervemih Franczuzkoga Kralyeztva Chaztniki vu vszakoju
50 priliki glaszno nazveshcheno, da Czeszar Napoleon od takvoga mira nikaj chuti neche, koj Franczuzkoga Kralyeztva czelochu, — vu Franczuzkom rechi, razmenyu — bi vrazil, ali po kojem on kakov Franczuzkomu Kralyeztvu dragovolyno prilosen Orszag bi pogubil. Za jedno zkupa vrime, od izteh prigodneh pogodbih, na kojeszje ona szvojvolyna medgye osznova niti jenkrat pretezala nije, vezda z'grosnyamih, vezda z'gorkem za nemar dersanyem je bilo govorenje; kakti dasze drugach dobro razumlivo nebi povedati bilo moglo, kak ztalno Czeszar Napoleon z'szobum je dokonchal, niti jeden szamo vekshi kakvo aldov za opchinzki mir dati.

Ova nepriateljzka ochituvanya to joshcse oszebujno traplenye Dvoru Ausztrianzkomu jeszu zrokuvala, da zbog nyih izta na mir pozivanya, koja Dvor Ausztrianzki, z'znanyem, y zkazlivem Franczuzkoga Kralyeztva privolenyem drugem ladajuscem Dvorom je posztal, vu jedno krivo, y kruto skodljivo razmenye jeszu doshla. Kada Dvor Ausztrianzki zjedinyene proti Franczuzkome Kralyeztvu Ladavcze na opravlanje mira je pozival, oviszu nyemu mezto odgovora napervo doneszli odperta Czeszara Franczuzkoga ochituvanya.

Kadabi Nyih Velichantzvo nash Czeszar vu Szushczu Meszeczju szvojega Vlaztnika vu London bil pozlal, za Angliancze na opravlanje mira pozvati, odgovorilo je Anglianzko tolnachtvo, da ono veruvati nemree, da Dvor Austrianzki uffanye mira bi joshcse imal, pokehdob Czsar Napoleon med tem vremenom szvoju miszel je odperl, koja szamo na jeden vekivechni boj pelyaiu; jeden odgovor, koj Nyih Velichantzvo Nashega Czeszara ztem bolye vu szerdczu zapechi je moral, zkem je on pravichneishi, y iztiniteishi bil.

Nishtarnemanye vendar Dvor Austrianzki Czeszaru Franczuzkomu szilnu mira potrebochu potlam takaj vsze jakshe y jakshe napervo ztavlyati ne preztal, vszigdar ov temeljiti zrok pred ochmi imajuchi, da, pokehdob jednakost mochi, y red vu Europe po prevelikoj premochnoztj Franczuzkoga Kraljeztva jeszu pomeshana, od jednoga pravoga mira tak dugo miszlitisze nemre, doklam-sze ovoj premocsnoztj medgya nepoztavi, ovo izto vreme vchinil je Nash Czeszar vsze one namere, koje na objachenje, y zkuplenje nyegveh sheregov jeszu potrebne bile. Nash Czeszar dobro je videl, da Dvor Austrianzki na boj pripraven biti mora, ako hoche, da nyegvi za prezkerbenje mira trudi zabztuny nebudu. Nyih Velichantzvo Nash Czeszar to takaj vre od zdavnja je znal, da, ako boj ne dalye terpil bude, on takaj takvoga delnik biti mora.

Ztalish dugovany, koi do vezda je bil, nadalye ztati ne mogel: od ove iztine bil je Nash Czeszar chizto vupuchen, y vputchenje ovo bilje jedini zrok vszeh nyegveh predi vuchinyenih korachajev. Kajti terszenya nyegva za mira przkerbiti vre vu pervom nastojanyu jeszu prez haszne oztala, zato vpuchenje ovo vsze jakshe, y jakshe poztajati je moralo. Poszledek ovoga szamse je pokazal. Po jednomu zmed dveh putov, ali po opravlenju mira, ali po boju, y taboru morati je bilo vu jeden drugi ztalish dojtj.

Czeszar Napoleon Austrianzko k'boju pripravlanje je ne szamo prevedel, nego takaj kakti kruto potrebno zpoznal, y vu vech kak jedni priliki ochivezto pohvalil, y za dobro dersal. Imal je on dozta zrokov veruvati, da Nyih Velichantzvo Nash Czeszar vu jednom za obchinzku szrechu, tako vnogo znamenjuchem vremenu vsze osobne, ali prehadgyajucho hasznovitozti na ztran bude poztavil, ter szamo na Austrianzkoga Czeszarzko Kraljeztva, y drugeh blisnyeh okol szebe lesechek Kraljeztvih dugoterpnu korist marljivo pazil, niti kaj drugo dokonchal, kak szamo ono, kaj nyemu ovi preveliki nagibi prepiszali budu.

Dvor Austrianzki ne nigdar szvoja nakanyenya tak ochituval, dabisze nyimi kakvo drugo pametno razmenje dati moglo. Nishtarnemanye vendar iz ztrane Franczuzkoga Kraljeztva neje szamo spoznano bilo, da Dvor Austrianzki kakti mira zkerbitel oborusen biti mora, nego takaj vechkrat recheno je bilo, da on vu vezdashnyem dugovany ztalishu, ne iz ztrane szamo poszluvati, nego veliku szvoju moch van pelyati, ter kakti poglavita moguchnozt szama po szebi poszlujuch, ov vesz poszel dokonchati ima. Najsze je Franczuzko Kraljeztvo od Dvora Austrianzkoga uffalo, illi bojalo, kaj hoche, vu onomu vendar ochituvanyu vre vu napredek zadersavalosze je vsze opravichenje vszakoga od Nyih Velichantzva Nashega Czeszara dokonchanoga, y vchinyenoga koraka.

Vsze ztalisha okolnoztj bileszu vre do onoga hipa ochite poztale, vu kojemu Czeszar Napoleon iz Pariza je bio odishel, da napreduvanye zjedinyenih sheregov na dalye preprechi. Junachtvo ono, koje Ruzski, y Prajzki sheregi vu kervaveh harczech Mesecza Veliko-Travna jeszu pokazali, izti nyihovi nepriatelj, kruto pohvaliti jeszu morali. Da pak prvi vremena ovoga tabor za nye szreche-neishe ne izishel imasze pripiszati nekaj vekschemu Franczuzke vojszke broju, nekaj nyeinoga vodgye czelome szvetu poznane znanozti, nekaj onem varashkoga ravnanya vezom, koje zjedinyeni med szobum Ladavczj vu pelanyu ovoga boja szebi za temelje jeszu poztavili bili. Oniszu poszlivali poleg szvojega nelaslivoga shtimanya, da jedno takvo drugovanje, za kakvoszu oni vojuvali, nemre dugo nyihov szamo poszel oztati, y dasze predi, ali keszneje, vu szrechi, ali neszrechi, vszako szvoje obztojnoztj zevszema joshcse nementuvano Kraljeztvo, z'vszum szvojum mochjum k'nyim pridrusi. Zato oni junachkem sheregom szvojem szamo na tuliko pretegnutisze jeszu dopuztili, na kuliko vsze okolnoztj jeszu potrebu-vale; y chuvaliszu zkerblivo preveliku ztran jakozti szvoje za vreme ono, vu kojem po novom drugeh Kraljeztvih objachenju vnogo vekshega na obchinzku haszen napredka szegurno uffatisze jeszu mogli. Iz jednakeh nagibneh zrokov, y da na dalnyeshe dogadyajev razpletenje bolye paziti mogu, vu preztaju od boja privolili jeszu.

Kajtiszusze pak zjedinyene moguchnoztj vu tom toga zvojszkum szvojum nazad potegnule bile, da nash Czeszar vsze bolye je chutil, da, ako ovo nazaj

5

10

15

20

25

30

35

40

45

50

55

60

5 potegnjenje joshcse dalye bi ishlo, nyemu kakti jednomu mangujuchemu gledavczu oztali pod nikakov nachin ne moguče. Praizkoga Kralyetzva szrecha bila je navlazitito veliki on vugled koj Nyih Velichantzva zkerb, y pazlivost najbolye je zbudil. Ovoga Kralyetzva vu prvi ztalis nazad poztavlenye, bil je vu ochi nashega Czeszara jedini nachin za povernuti czeloy Europi pervashni ravnyanya red; y pogibel, vu koje se Praizko Kralyetzvo vezda je nahadgyalo dersal je Nash Czeszar za pogibel szvoju. Czeszar Napoleon taki zpochetka meszczca maloga Travna Dvoru Austrianzkomu nazveztiti je dal, da on Praizkoga Kralyetzva razdelenye za jeden naravzki poszledek nyegvoga od Franczuzkoga Kralyetzva odztuplenya, y dalnyeshhega boja bijenya dersi, y da vezda szamo pri Dvoru Austrianzkomu ztoi, jeli on jednu najprestimanessu, y najlepshu Praizkoga Kralyetzva Dersavu szvojem Orszagom pridrusiti hoche. Ovo nazveshcsenye zadozta je pokazalo, dasze nikakvomu trudu oproztiti neszme, za Praizko Kralyetzvo od Prepazti zachuvati. Akosze ov veliki czil po jednomu pravichnomu miru zadobiti nebi mogel, tak potrebnno je bilo Ruszu y Praizu z'jednum velikum mochjum na pomoch hitreti. Iz ovoga naravzkoga temelya, kojega izto Kralyetzvo Franczuzko lahko videti je moglo, Nyih Velichantzvo nash Czeszar vezda z'jednum nevtrudlyivum, y joshcse veksum marlivoztjum szvoje orszaze oborusiti jesze terszil. Na pochetku Meszczca Ivanschaka Nyih Velichantzvo nash Czeszar preshel je z'Becha, y odishel vu ona blisny mezta, gdesze je boj dersal, da onde za prezkerbeti mira, koj joshcse vezda nyegva jedina selya je bil, akobisze josche kakvo uffanye za nyega kazalo, iz ztrani szvoje vszaze mogucha chiniti, ter szebe k'boju, ako nyemu drugi put vech nebi oztal ztem szegurneshe pripraviti more.

25 Ne dugo pred tem Czeszar Napoleon bilje oglasziti dal, da on zpravishcse za opravlanje mira vu Prage Varashu je napervo ztavit, kambi dojtii imali zjedne ztrani vlaztniki Franczuzki, zjedinyeneh ztalishev polnočne Amerike, Danemarka, Kralya Shpanyolzkoga, y vszeh drugeh zjedinyeneh Ladavczev, zdruge pak ztrani Vlaztniki Anglianzki, Ruszki, Praizki, Shpanyolzkeh Insurgentov, y drugeh zjedinyeneh zkup vojujucheh, da ondi vszi zkupa nazochni pervo temelye jednoga dugovitoga mira naprave, y vuchverzte. Komu je ovo napervoztavlanje vchinyeno? kakvem putom? pod kakvum napisza, y pechati prilikum? po chijoy ruki je ono vchinyeno? to vsze Austrianzkomu Dvoru, koj szamo ih obchinzkeh novin na tu znanozt je doshel, bilo je chizto neznano, zvun toga kakbisze ovo napervo ztavlanje leztor vpelyati moglo? kak iz zjedinyenya tak razlucheneh ztrankih, prez vszakoga jednovolno vzetoga temelya, prez vszake predi vredyene namere, opravek mira zrazti bi imal? biloje tak malo razmeti mochii, dasze je ovo napervo ztavlanje bolye za jedno mnenya zkazilo, kak za jedno na izpelyek velikeh dugovany zreszno pozivanye dersati moralo.

40 Poklam je Dvor Austrianzki vsze teshkoche, y prechke jednoga obchinzkoga mira vre chizto zpoznal, dugo y zkerblivo je on premishlyaval, jelisze morebiti na ov tak dalek, y tesek czil vsze polako, y kakti gmazech dojtii nebi moglo; y vu ovome razmenyu szvoju od opchinzkoga mira miszel odperl je on tak Franczuzkomu, kak takaj Ruszkomu, y Praizkomu Dvoru. Ne kak da Dvor Austrianzki za jeden takaj mali chasz nebi bil zpoznal, kulika je potrebocha, y kak velika vrednozt jednoga od vszeh velikeh moguchnoztih szlosno delanoga, y napravlyenoga mira, prez kojega Europa nemresze niti szegurnozti, niti szreche uffati, ali kak dabi on bil shtimal, da orszagi tvrde zemlye obztati bi mogli, akobisze taki jednoch razdrusenye od Anglie za szmertnu ranu dersati preztalo. Vsza ona, koja Dvor Austrianzki na prezkerblenye mira bil je napervo doneszal, poklam zaradi ztrahoviteh Franczuzkoga Dvora ochituvanyih uffatisze vech nemoglo, da Dvor takaj Anglianzki velikoga ovoga poszla delnik poztane, bilabisze szamo kakti temelyita ztranka jednoga vre blizu dohajajuchega vekshega poszla, jednoga najmre iztinzkoga obchinzkoga za mir zpravishcsa dersati morala; ona bi bila morala zpravishchu ovomu za pripravlenye szlusiti, perve pochette kotrige za dojduche poglavito mira opravlanje napervo ztavitii, y po jednom, duse vremena terpechem od boja preztanku na jednu iztinitu, y stalnu mira pogodbu puta odperti. Dabi Dvor Austrianzki drugoga kojega vu ovomu poszlu czila bil imal, tak zaizto Ruszki y Praizki Dvor, po tak ochivezteh pogodbah z'Dvorom Anglianzkem chizto zjedinyen, nebi nigdar k'pozivanyu Dvora Ausztrianzkoga bil privolil.

60 Poklam bi Ruszki, y Praizki Dvor iz najvekshe proti Nyih Velichantzvu nashemu Czeszaru zauffanozti vre ochituvati bili, da oni vu opchinzko mira zpravishcse pod vodgyenyem Dvora Austrianzkoga privolyuju, hoteli zajedno

takaj od iztinzkoga, y zresznoga Czeszara Napoleona privolenya vztanoviteni biti, dasze z' obodveh ztranih zverhu takveh namirih dogovor vchini, koje uprav na mira opravlyanye vpelyati bi mogle. Iz ovoga zroka Nyih Velichantzvo Nash Czeszar szvojeja vu zvanzkeh poszlah Vlaztnika zadnye dneve Ivanschaka Meszczca vu Drezdu je poszlah. Vuchinek ovoga poszlanaya bila je 30 dneva 5
Ivanschaka Meszczca med obedvemih ztrankamih dokonschana pogodba, po koje od Nyih Veliczantzva Nashega Czeszara vchinyeno ponudyenye, najmre, da on na opravlyanye jednoga opchinzkoga, ali ako takvoga opraviti nebi bilo mochi, na opravlyenye poszebnoga, med ladajuchemih na tvrde zemlye (Continent) Kralyetzvih mira poleg moguchnozti poszluvat hoche, Czeszar Napoleon 10
je prijel, Prag Varosh bio je za mizto, dan pako 5. Meszczca Jakopovchaka za pochetek zpravishcha odluchen. Da pak zpravische ovo ne szvoja med szobum dogovaranya vishe vrimenta bi imalo, vu ovoj iztoj predi zpomenutoj pogodbi bilo je to takaj dokonchano, da Czeszar Napoleon z' Ruszom, y Praizom do 20 dneva Meszczca Jakopovchaka napravlyenoga boja preztanka na 10 dan Veliko Meshnyaka prenezti hoche; Nyih pak Velichantzvo Nash Czeszar jesze zavezal, to izto preneshenye takaj pri Ruszkom, y Praizkom Dvoru opraviti. 15

Vsza pogodbe v Drezde napravlyene dokonchanya bilaszu zatem obodvem cvem Dvorom poszlanaya. Okoprem ovo podusenye boja preztanka zbog vnogeh velikeh zrokov, y temelyiteh neprilichnozti nyim povolyno ne bilo, nistarmanye vendar oni k' nyemu preveliku szvoju proti nyih Velichantzvu Nashemu Czeszaru zauffanozt vre y pak pokazati selejuchi, ter czelomu szvetu ochituvati hotejuchi, da oni nijedno, akoprem kruto szlabo, y gingavo, mira uffanye prepushcsati neszu hoteli, y vsze ono, kaj na mir pelyati bi moglo, vchiniti pripravni jeszu. Pogodba 30. dneva Ivanschaka Meszczca vchinyena vu tom szamo jedinom je premenyena, da pochetek rechenoga zpravisha iz 5. dneva, kajti zadnya dogovaranya tak berzo dokonchana biti neszu mogla, na dan 12. Jakopovchaka Meszczca je bil preneshen. 20

Medemtoga Nyih Veliczantzvo nash Czeszar, kajti josche vsze uffanye ne bil zevszema pogubil, obchinzkem nevolyam, y szveta pomenshanyu po jednom miru konecz vchiniti vzelszisze je napervo, Dvora takaj Anglianzkoga na ov czil obernuti, Czeszar Napoleon ovo nakanyenye videlszo je ne szamo dragovolyno prijeti, nego je takaj szam po szebi ponudil, y dopuztil, da Vlaztniki, koji vu Angliu odredgyeni budu chez Franczuzku zemlyu, kakti na prechecz, szvoj put vzeti mogu. Kadabisze vre ov put vchiniti bil imal znashleszusze proti nyemu vszakojachke nechakane prechke, Pasbuch pod vszakojachkemih nischetnemi izgovori bil je od vremena do vremena odvlachen, y na pokonecz koncza chizto zkratyen. Zbog ovoga dogadyaja, kakti jednoga novoga temelyitoga nagiba moralosze je miszliti, da Czeszar Napoleon nigdar pravo, y iztinzko nagnyenye za mir ne imal, y da vsza nyegva za mir do vezda tulikokrat vszegurjena ochituvanya szamo na izlik jeszu bila, navlaztito, kajti glededch na nyegva ochituvanya bilobisze ravno vezda veruvati moralo, da nyemu mir morja najbolye pri szerdczu lesi. 25

Vutomtoga Nyich Velichantzva, Czeszar Ruszki, y Kraly Praizki szvoje Vlaztnike za zpravische mira biliszu imenuvali, y kaj chiniti imaju, pod punoma podvuchili; Vlaztniki ovi, kak takaj z' vszum oblaztjum oborusen Vlaztnik Austrianzki, dana 12 Jakopovchaka Meszczca jeszu vu Prag doshli. 30

Zpravishcha ova, akoprem vre izti oveh pochetek, akosze berse drugach nepreokrene, nikakvo szegurno uffanye jednoga selnoga mira szada ne daval, neszusze vendar dalye, kad szamo do 10 dneva Veliko Meshnyaka Meszczca dersati mogla. Do ovoga szamo dneva bil je Dvor Ausztrijanzki preztaju od boja prezkerbel: Varashki, y szoldachki Kralyetzvih ztlish, nameztenya, y potreboche sheregov, ztlish orszagov, vu kojeszsheregi lesali, gorucha selya szjedinyeneh Ladavczev jednoj trapechoj neztanovitozti konecz poztaviti, nikakvo na dalye podusenye neszu dopushchala. Vsza ova bilaszu Czeszaru Napoleonu kruto znana. Znal je on, da zpravische ovo szamo tak dugo terpeti more, kak dugo boja preztanek terpi; to takaj je on dobro znal, kak jako od nyegovoga odluchenya szrechno prikragenye, y veszel izhodek czeloga ovoga poszlah viszi. 35

Odkuda znajvekshum saloztjum Nyih Velichantzvo Nash Czeszar moral je vpamet vzeti, da iz Franczuzke ztrane ne szamo nikajsze zresz ne chinilo, pochembisze ov velik poszel predi dovershil, nego vno go bolye takva znyeine ztrani jeszu bivala, kak dabi dogavaranyih odvlachenye y jednoga preselnoga poszledka znischetenye hotoncze izkano bilo. Bilje zadnyich Franczuzki takajshe 40

Vlaztnik vu ovom zpravishu, nego koj nikaj chiniti neszmel, doklam prvi Vlaztnik za nyim nedojde, Dosheztek ovoga pervoga Vlaztnika bilje od dneva, do dneva, nego zabtuny, chakan. Ztoprav 21 dneva Jakopovchaka znano je poztalo, da nekoj dogadyaj kajsze je pripetil, kadaszeje med Franczuskemi, Ruszkemi, y Praizkemi Vlaztniki podusenye boja-preztanka delalo, kajsze, vre iz szebe kruto maloga znamenuvanya, na zpravische mira ni malo ne pretezal, y kojbisze po Dvoru Austrianzkomu lahko, y berzo razpraviti bil mogel, ovo kesznenye zprichati, y zalichiti bi imal. Poklam vre je ov dogadyaj na ztran bil poztavlyen, prvi on Franczuzki Vlaztnik tedá negda 28. dneva Iakopovchaka, anda 16 dnevov keszneje kaksze je zpravische pocheti imalo, vu Prag Varash je doshel.

Perve taki dneve po dohotku Vlaztnika bilo je nedvojno videti, kakov izhodek ovo zpravische imalo bude. Nachin, kakkbisze dana na poszluyanye oblazt izkazati, kakkbisze Vlaztnikov med szobum ochituvanya vrediti imala, od chesza vre predi vu zpravishu zadozta je govorenje bilo, vezda vre y pak kakti prvi poszel raszudgyenya bil je napervo vzet; vsza proti tom pomiritel-noga Austrianzkoga Vlaztnika terszenya jeszu prez haszne bila. Ochivezta nezadoznozt danoga Franczuzkem Vlaztnikom podvuchenya navishe dnevov zprav-
15 visha je pretegnela bila. Ne predi, kak 6 dan Veliko Meshnyaka predalizu ovi Vlaztniki jedno novo ochituvanye, po kojemu niti zpomenuta, od nachina baratati teshkocha pretergnyena, niti vu velikem poszlu mira najmenshi takaj napredek ne bil vchinyen. Doklam jeden drugomu na vszakojachka nehasznovita pitanya zverhu pochetneh mira temelyov je odgovarjal, dotlam vre je nadoshel 10 den Veliko Meshnyaka. Ruszki y Praizki Vlaztniki ovu vremenu medgyu pre-
20 korachiti neszu mogli; Zpravishu konec je vchinyen; kaj vezda Dvor Ausztri-
25 anzki chiniti ima, to techaj ovoga zpravishcsa, to vre zdavna nedvojni on razgled, iz kojega Nyih Velichantszto Nash Czeszar ovo pravde podverseno dugovanye je premishlyaval, to temelyi, y czil oni, koje Nash Czeszar z' dru-
30 gemih zjedinyeni Kralyetzvih jedne izte je imal, to zadnyich nyegva, pervesha ochivezta, y nikakvomu krivomu razlosenyu podversana ochituvanya vre predi jeszu razzsudila bila.

Ne prez velike salozti Nash Czeszar, y ovu szamo vezti obradoschu imajuchi, da on, za prepRechiti ponovlenye boja, iz szvoje ztrani vsza mogucha je vchinil, szebe priszilenoga vidi ovaj korak vchiniti, Nyih Velichantszto Nash Czeszar czela tri leta z'nevtrudlyivum ztaloztjum vutom je poszluval, kakbi
35 on temely moguchnoztii jednoga iztinzkoga, y dugovitoga mira za Ausztriu, y Europu po krotkeh, y pomirlyiveh nachineh dobiti mogel. Terszenya ova jeszu znishsetena; ne vech pomochi, ne vtekalishcsa drugde bilo, kak szamo pri orusju. Nash Czeszar tako vezda podise prez vszakoga oszobnoga nazloba, iz
40 kruto tusne potreboche, iz nadpoztavlyene szebi dusnosti, in zrokov y nagibov, koje vszaki verni Orszagov nyegveh podlosnik, koje vesz shiroki szvet, koje izti Czeszar Napoleon, vu vure pokoja, y praviczze, za pravichne bude zpoznati moral. Pravichnozt ovoga boja vu serdczu vszakoga Ausztrianzkoga podlosnika,
45 y vszakoga Europeanca, pod chijum goder oblaztjum on sive, z' tak velikemi, y vidlivemi szlovami je napiszana, da nikakve ztranzke pomochi nepotrebuje na szvoje opravichenye. Puk y vojzka dusznozt szvoju vchine. Iz opchinzke potreboche, y korizti z'vszemi za szvoju szlobodnozt, y obztojnozt oborusene-
50 mih Kralyetzvi vchinyen vez nashem terszenyam vszu doda moch, y jakozt. Izhodek ovoga boja, zpomochjum Bosjum, pravichne selye, vszeh priatelov reda, y mira zevszema izpuni.

Iz ovog se teksta prije svega razabira, da je koncipiran poslije neuspjelog praškog zdogovora urečenog za 10. kolovoza 1813. Nadalje je manifest historijski vijeerno nanižao same događaje, koji su prethodili sukobu. A stajalište u preuzetoj borbi više je nego jasno, jer joj svrha bila samo »restauracija« (ante 1789.). Ipak ima još jedna značajka sastavljačeve koncepcije. To je obzirnost prema osobi Napoleonovoj, što je razumljivo i zbog rodbinskih veza između cara i cesara, ali inače za Gentza potežak slučaj, jer se negativno mišljenje Gentzovo o Napoleonu vidi i u jednom pismu, štoga je pisao Metternichu

2. studenoga 1813., odmah dakle iza careva povlačenja u Francusku²⁷. Sam manifest kao komentar već gotovom početku rata dašto da ne raspravlja teorijski starovremensko naziranje reakcionarne, restauracione struje, košto su to činili ostali tiskopisi protufrancuskog tabora, jer u stvari u Gentza je još preostalo libertinstva čovjeka XVIII. stoljeća, koji se doduše zgrozio nad činima francuske revolucije, zazirao od despotizma a želio opet »idealno« tip neke idealne činovničke države, košto ju je pokušao stvarati i Napoleon, koža Gentz, međutim, smatraše samo mediokritetom.

Manifest je publiciran u službenom bečkom listu »Wiener Zeitung 19. kolovoza 1813., hladan oblikom, gladak stilom, svom silom nastojeći da izazove dojam razborita spisa, a značajan je (uostalom sasvim razumljivo) i po tomu, što u njemu ne dostaje ni trun tada već razbuktalog njemačkog narodnog čuvstvovanja. Austrijski car bješe naime već obračunao s Reichom, a Pruska se već tada ukazivaše dorasla da naslijedi habsburšku hegemoniju.

I njemačko paralelno izdanje ovoga manifesta u formi knjižice štampano je u Budimu²⁸, tek vignetta grba nije kombinovana kao u kajkavskom izdanju, nego su samo dvije krune: carska austrijska i kraljevska sv. Stefana, pa na austrijskom dvoglavom orlu samo ugarski grb. Biće da je ovo izdanje bilo određeno za Nijemce u Ugarskoj i Erdelju, a valjada i za njemačke čitače po Hrvatskoj.

Novovjeka značajka apeliranja javnom mnijenju bilo kojim načinom bečka je vlada obilno iskorišćavala poput svih savremenih²⁹, i ako je to za nju bio novum, požrtvovno odstupanje od samodržačkih navika nekakvog izjašnjavanja s podanicima. Nego je nužda promijenila uvriježeni

²⁷ »Das kühnste Wagniss meines Lebens, die hartnäckige Behauptung von der persönlichen Mittelmässigkeit des Exhelden der Zeit ist jetzt von einem Erfolge gekrönt, den ich selbst nie geahnt hätte. Dass er so war, hatt Gott mir freilich eingegeben, und ich wäre mit der Überzeugung gestorben, wenn er auch Asien noch erobert hätte. Dass es aber, und zwar so bald, alle Welt sehen, ergreifen und anerkennen würde, das versprach ich mir nie«. (Oesterreichs Theilnahme an den Befreiungskriegen. Ein Beitrag zur Geschichte der Jahre 1813—1815 nach Aufzeichnungen von Friedrich v. Gentz nebst einem Anhang: »Briefwechsel zwischen den Fürsten Schwarzenberg und Metternich«. Herausgegeben von Richard Fürst Metternich-Winneburg. Geordnet und zusammengestellt von Alfons Freiherrn v. Klikowström. Wien, 1887. S. 97.) Isp. nadalje: E. Guglia, Friedrich von Gentz. Wien 1901. s. 223., 245. — F. v. G. (1764.—1832.) bavio se kao savremenik i problemom francuske revolucije, a kada je 1797. u Pruskoj nastupio na prijestolje Friedrich Wilhelm III. usmjelio se Gentz, i ako činovnik, da uputi otvoreno pismo novom kralju zaštitujući slobodu štampe. G. je uopće imao sklonost da sudjeluje u javnosti pak je za obavještanje javnosti osnovao i »Historisches Journal« (1799.—1800.). Onemogućivši se u Prusiji prešao je u austrijsku službu. Isp. i M. Pflüger, Friedrich v. Gentz als Widersacher Napoleon I. (1904.)

²⁸ Manifest Seiner Majestät des Kaisers von Oesterreich, Königs von Ungarn und Böhmen. Ofen, gedruckt mit königl. hungarischen Universitäts Schriften 1813. pag. 1—17. — »Die Oesterreichische Monarchie fand sich durch ihre Lage, durch ihre vielfachen Verbindungen mit andern Mächten, durch ihre Wichtigkeit in dem Europäischen Staatenbunde, in einen grossen Theil der Kriege verwickelt, die seit länger als zwanzig Kriege hat nur ein und immer derselbe politische Grundsatz jeden Schritt Sr. Majestät, des Kaisers, geleitet«. Itd., itd.

²⁹ Jednu proklamaciju stanovništvu Inn-Kreis-a (Deutsch-Tirol) izdala je i bavorska vlada 11. IX. 1813. U Pruskoj je slične proglose koncipirao državnik von Stein, u Italiji Nugent tokom rata 1813. obećavajući slobodu (n. pr. u Ravenni), istina bez znanja bečkoga kabineta. Isp. Anton Springer, Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809. I. Leipzig 1863. S. 230., 242.

zakon, pa je u hrvatskom pored citiranog kajkavskog izdanja priređeno i jedno izdanje (vandanje) u štokavskom narječju, namijenjeno južnim krajevima.

Pisac koji je 1809. publikovao svoju »Anrede eines Ungars an seine Mitbürger« javio se i sada 1813. poslije objave manifesta tim povodom jednom brošiom³⁰. Pod dojmom upravo, kako on misli, u klasičnom duhu istaknutih načela manifesta, koji da je pisan stilom veličajnim i ganutljivim, dostojanstveno i bez ogorčenja, kako to i pristoji jednoj svetoj stvari³¹, on je zažalio, što toliko mnogo ljudi čitajući taj manifest ostaje neuzbuđeno. Ali ih još više ima koji proklinju rat, jer se nekoliko puta svršio nesretnim rezultatom, te se boje da će izgorjeti Beč košto se dogodilo s Moskvom. No ipak stotine ovakvih strašljivaca u stvari su dobronamjerni patrioti. Neupućeni su pisca zamolili da prokomentira manifest, i on to započinje prvom konstatacijom, da se jednostranosti, sebičnog naziranja, bojazni, malodušnosti i sumnjičavosti naprama vladinim mjerama nailazi samo u većim gradovima monarhije. Stranci i besposlenjaci po gradovima plaše se, da će lako stečeni imetak i udobnost izgubiti ili bar smanjiti. Nadalje su im u društvu i nezadovoljeni ambiciozni činovnici, koji poslije razočaranja preziru sve javne poslove, pa onda posjednici i lihvari, koji se boje rata, jer će im sprečiti nečasnu njihovu privredu, a napokon tu su i od tuđina plaćene hulje, koje bi valjalo kao gubavce ex officio odstraniti iz poštenoga društva. Međutim ima utjehe sa seljakom, građaninom, trgovcem, oni su odani otadžbini, dok c. kr. vojska diše najčišćim entuzijazmom. Upitaće u to ko god: »Ako je tomu tako i sve dobro, zašto onda komentar manifestu?« Pisac odgovara, da to čini poradi ono nekoliko malodušnih, koji još ne uvidjaju da je malo ratnog stradavanja bolje nego neminovno ropstvo, koje bi nadošlo... Bogu treba zahvaliti, što je Napoleon oči otvorio svima monarsima, te su se za spas svih država složila tri cara napose, da svijetu pribave napokon mir. U manifestu piše, da je Nj. Vel. cesar Franz, žrtvovao sve što mu je najdragocjenije. Prema tomu, kada tako piše, ne može biti nikoga, ko ne bi za cara žrtvovao i krv i imanje. A ima li u povijesti većega primjera, da bi ikoji monarh mir i sreću svojih podanika pretpostavio bilo kojim drugim osjećajima?! I da hoće, Napoleon bi mogao biti najsretniji vladar svijeta mogao bi dati mir izmučenom čovječanstvu kao dar nebesa. Pa, ako u svom neutaživom pregnuću bude i pobijedivao (na tu je eventualnost pisac spreman!) što će mu Evropa koja će postati pustoš nakon bezbrojnih ratova. Auktor brošire rastapao se, nadalje, od milinja zbog pregnantnih izraza kojima je carski manifest označio Napoleonove akcije prijašnje godine, naročito u Španiji, koja mu zajedno s Rusijom i Wellingtonom, pa Aspernom i Znaymom ulijevasse nade u pobjedu sa monarsima spartanskih vrlina. Citirajući prikladne stavke iz teksta samog manifesta pisac brošire hrabrio je publiku, da ne zdvaja, kad je Austrija poslušala protunapoleoski glas javnosti i digla vojsku od 400.000. Osobito Beč treba da se jednom za svagda oslobodi svoje ugroženosti, koju mu je natiskavala bliza »ilirski« granica. Napoleon nije uspio da posije razdor, ni da uspori obračun s nekim kongresom

³⁰ Gedanken über das k. k. österreichische Manifest gegen Frankreich. Wien, 1813. Gedruckt und im Verlage bey Anton Strauss.

³¹ ... durchgängig erhaben und rührend, mit Würde und ohne Erbitterung, der hohen heiligen Sache angemessen geschrieben... p. 3.

za mir. A na kraju: manifest je uzvišen i divan, kad dirljivo završava, da se austrijski car latio oružja bez ličnog ogorčenja i da rat znači i oslobađanje Francuske, koja da i sama željkuje mir, ta domena kulture i umjeća, domovina jednog Bayarda i jednog Henrika IV. Na koljena se pada iza pročitana manifesta pobožnoga vladara, a oružja se ne daje iz ruku, dok Austrija i Njemačka ne postanu ono što su bile i dok ne pobijedi stvar vjere, kreposti i slobode! (bis die Sache der Religion, der Tugend und Freyheit erfochten ist. p. 22.).

Nuz ovaj komentar manifesta značajna je bila još i brošira »Riječ u pravo vrijeme« koju je jedan Austrijanac upravio malodušnim sugrađanima³². Spis je skroz oficiozan, a svrha mu je bila da poradi protiv sumnjivog državnog morala austrijskih podanika, prije svega raspravom »jeste li sretni?«, upućujući na prilike u susjedstvu, gdje su vlade pod tuđim (napoleonskim) tlakom natovarile i poreze, a gdje gdje mora naoružana mladež da se bori protiv interesa legitimnih gospodara. Njive su ugažene konjskim kopitima ili se sad žene bave i ratarstvom. Radionice puste, carinski zakoni preokrenuti. Piščevi sugrađani gdje kad su se tješili, da je negdje kruh po 2 krajcara, a ne 6 kao u Austriji, pak su željkovali otići onamo. No čemu to, kad oni ne će tamo naići na zaradu, možda jedva za 2 krajcara, a u Austriji imaju 10. Ni među retcima se međutim ne razabira, da je u slučaju 2 : 10 bilo i razlike zbog metala i papira. Ipak pisac konstatuje, da je austrijski podanik razmjerno sretan, što će i čitalac valjada priznati. A kad je tako, gotovo je i suvišno drugo pitanje »volite li ustav vaše države?«. Jer, svak zna sreću svojih preda pod austrijskim žezlom, te ni naraštaj 1813. (jamačno) ne traži bolju sreću. Daće doduše pritišću, to je istina, ali opet je po srijedi razbor, kojim će se uvidjeti, da je sva nevolja poradi v a n j s k i h neprilika države, i da je potrebno najprije se njih riješiti pak da c. i kr. vlada učini svoje podanike sretnima.

I upravo je u tomu stožerna razlika ovih grupa, koje tada apeliraju na javno mnijenje. Oficielna i oficiozna štampa svodila je svu krivicu na Napoleona, ne dajući ni riječju mogućnosti, da je stradanje austrijskih »državâ« u većini slučajeva fatalna posljedica, što se dinastija i Obrigkeitsstaat ne akomodiraše novim načelima civilizacije, što je naprosto ostao stari sistem. Jer, naprotiv frankofilska i dobrim dijelom libertinska (u tradiciji XVIII. stoljeća), gonjena štampa niti principijelno traži abdikciju dinastije, niti poriče potrebu patriotizma, nego centrira problem u hrdavoj birokratiji, censuri, tajnoj policiji, u svemu dakle što je kočilo napredak te nije postizavan modus vivendi. Prianjanje Austrije nuz ideologe ancien-regime-a i uz konservativce tuđilo ju je Francuskoj.

»Vi mora da ste sretni, da se naima tako osjećate, i prema tome ne možete a da ne volite (svoju c. kr.) vladu. A koga volite, onomu se i povjeravate, povjeravanje opet isključuje strah«. Zato je prema stanovištu napomenute brošire i izlišan strah od rata, što no ga je navijestio manifest 1813. Istina, preorođena Francuska ojačala je — nastavlja pisac svojim sugeriranjem — umjela je da narodu ostavi jednu i d e j u, dok je okrunjeni general namjesto gesala revolucije (sloboda i jednakost) ukazao na nado-

³² Ein Wort zu rechter Zeit eines Österreicherers an die verzagten Mitbürger« 1813. (Wackere Landsleute und Mitbürger! Wir leben in einer drangvollen Zeit, das brauche ich keinem unter Euch zu sagen, denn jeder fühlt es.)

mjestak, na Čast naime i Veličajnost. Ali ta grozničavost Francuske ne samo da je izmoždila Francusku, već je otvorila oči faktora u svim kabinetima tlačene Evrope, pak je sreća Evrope započela s Napoleonovim porazom u Rusiji. Pravidoljubivi i mirotočivi cesar Franc I. nije tada ushtio da bude sucem već samo posrednik za eventualni mir u komu bi usurpator francuskoga prijestolja bio stjeran u dopustive granice. No car nije uspio, žali zabrinuti pisac pred forumom još uvijek nehrabrih sugrađana. Zato im napominje, da su sad 1813. nastale sasvim druge prilike, nego što su bile 1809., kad je monarh bio doduše bijen Napoleonovom pobjedom i kad je valjalo pristati na mir da se ne bi izgubilo baš sve. Ali i onda je i taj poraz u neke slavan, jer je Austrija bila osamljena. Sad se međutim ne treba plašiti: tu je pobjednička spremna ruska vojska, tu Pruska, koja za zajedničku stvar ne će žaliti žrtava, tu švedski prijestolonasljednik, u Španiji veliki Vellington... Ali ipak, ipak valja još uvijek biti spreman na sve, oprezno spraviti dragocjenosti, blagajne, arhive. Dragi sugrađani neka ne misle da je to strah, već to je samo mudrost, jer razborita opreznost kazuje: ko se uživi u mogućnost poraza najbolje se može nadati pobjedi. Protivno, slijepo vjerovanje u pobjedu dovodi obično poraz. A Napoleon se činio još uvijek jak, pa je valjalo skupiti svu ljubav, posluš i povjerenje u dobrog cara Franca I., kako ga je razglasila propagandistička ratna štampa.

I pod tim auspicijama započela su ratna neprijateljstva, koja svršise na štetu Napoleonovu³³.

Što se Ilirije tiče potkralj Italije nadao se narodnom ustanku u Iliriji pak je odmah nakon otpočetog rata pohrlio da spriječi, no uzalud, jer je, i psihološki, francuski režim bio propao. 17. kolovoza prešao je Savu podmaršal Pavao Radivojević u ime Austrije. Još 18. je francuski general Jeanin napustio Karlovac i otišao na Rijeku, odakle je i general Garnier 26. i po drugi puta uzmaknuo, da FML Nugent 27. zagospodari gradom. Slijedile su okupacije Istre i Trsta.

Kako je habsburški režim poprečno primljen od Hrvata tipično ilustrira predstavka draganičke plemenitaške općine biskupu Vrhovcu par dana iza prelaza carske vojske, prožeta očekivanjima »starih pravica«, koja se međutim nijesu zadugo ispunila³⁴.

³³ Welch ein Anblick! gegen List und Macht, gegen die von leichtem Ehrkitzel berauschte Tapferkeit eines zahlreichen unglücklichen Volkes, das schon manche Blutschuld in den Angelegenheiten Europas auf sich lud, und das auch jetzt zum sklavischen Werkzeug des unbegrenzten Ehrgeitzes sich herabgewürdigt hat, zieht die begeisterte, von Gedanken entflammte, ruhige, gehaltene Tapferkeit der Deutschen; der Alles wie gefühllos hinopfernde, kalte, hartnäckige Muth der Russen, die schwärmerische Vaterlandsliebe des Spanier, der Britten stolzer Heldensinn in so schöner als mächtiger Vereinigung in den Kampf: Von den Wüsten Asiens her ziehen halb wilde Nomaden bewaffnet nach Weise der alten Mongolen mit Lanzen und Pfeilen gegen das Volk, das sich für das gebildetste unter allen hielt, das wirklich immer gross war in allen den Künsten, welche dienen, die Völker zu verderben und zu unterjochen, zur Vertheidigung der Sache der Menschheit zum Streit. Aus den nördlichen, vom Meer umflossenen Gebirgen, die bestimmt schienen, der ruhige Sitz ungestörter, um die Verhältnisse der Welt wenig bekümmertes Freyheit zu seyn, rückt ein muthiges Volk zu Hülfe herbey; un die Grenze der Türken, von jenem alten Feinde der Christenheit nicht mehr gefährdet, verlässt der tapfern Stamm der Ungarn, um den gefährlicheren Feind, und den unwürdigeren Sieger zu bekämpfen! — Herzzerschneidend ist der Gedanke, dass noch fast aus der Hälfte Deutschländer, und aus andern ein besseres Loss verdienenden Ländern so mancher Brave sich gezwungen sieht durch Gewalt und Fürstenbefehl, die Reihen des Tiranen zu verstärken. Zu ihrer Rettung herbey ihr Edlen! — (Friedrich

Nijh Exellentie Gozpodin Biskup! y Chazti Banzke Nameztnik!
Gozpodin nam naj Miloztivneissi!

Tuđe, ij Nevolje teske, koje tak iz Zroka, da od Ztarinzkoga Nassega Kralya, y Czeszara, ij pravichne Gozpode, ij Poglavarov Nassih, pod kojimi vech Ztotin Lett Mi, ij Nassi Prediji Szrečno sively jeszu, odpali jeszmo, Kak takaj pod Novem, ij Ztrainzkiem ravnanya Nachinom terpeli jeszmo, on chasz, kada Sherege Nassega Kralya, ij Czeszara, ij Ztare Poglavare vu Okoliczu nassu povratitise videli jeszmo, chizto pozabili, tho vech, kada z'ovem, ij Ztare pravicze nam povernute imamo. Za oveh obrambu iz lyubavi proti (prema!) predrage Domovine, ij Vernozti Szvetlomu Czeszaru na pozivanije Gna Szudcza Xstoph Blasekovicha iz Naredbe Gdna Supremus Comesa dokonchali jeszmo, da ij mi poleg Ztareh Pravicz, ij Navade Nassih jednu Compagniu Bratche, Dechakov znassem Kapitanom, ij zazstavum vu sadasni Tabor dati, y pozlati budemo, K tomu takaj ako bi potrebno bilo vszi zkupa proti glavnomu Domovine Nepriatelu Orusje pograbit, ij vu Tabor gyeğyerno setuvati, ij vesh nass Imetak izto takaj Sivlenye za Kralya, ij dragu Domovinu alduvati pripravni ztoimo. Jedino Nijh Excll: ponizno proszimo, dabi za nash, oszebuino pako za nasse vre vojувati pripravne Insurgente, koji jednu Compagniu chiniju, potrebno Orusje ij Opravu dati, ako pako tho moguče nebi bilo, nam na povrachek na nekuliko penez iz oneh Novacz, koteri po Szvetlomu Czeszaru za Ztroske Insurectionalzke odlucheni jeszu, dati milosztivno doztojali, da tak ij mi nad Dikum, po dokonchanom Taboru raduvalisze budemo, ij Delniki poztati bi mogli.

Koju viszoku Miloschu, ponizno proszech, kak takaj dalesnye Zapovedi vu pokornozi Selno chakajuchi, Nasz vu prezmosnu Obrambu preporuchajuch oztajemo

Nijh Excellentie Gdina Biskupa ij Bana
Vu Draganichih den 23ti August(a) 1813

Naj ponizneissi szluge
N. N. Supan, Fiscus, ij Ztaressine
Privilegirane Obchine Draganich
Fran: Jac: Krizmanich ove Obchine
p. Notarius.

I u bivšem mletačkom hrvatskom teritoriju štono su ga zaposjeli Francuzi, Austrija je podržavala svoje agente. Među njima se istakao i franjevac Dorotić, kojega su Francuzi ucijenili sa »100 Zekina zlatni, i jedno Posidovanje zemlie onnomu Dalmatinu, koibi odsika glavu i prinio u Zadar Redovnika Jubilata, i Esprovinciala F. Andrie Dorotichia, Reda S. Frane, a Darxave Prisvetoga Odkupitelja; rad uzroka, jer Frano prvi Cessar Austrianski biascega primio u svoju sluxbu, i posla s' Voiskom u Dalmaciju«³⁵.

Carl Gustav Langenau). Der Krieg des Jahres 1813, historisch beleuchtet. Wien (1814). S. 13.

³⁴ Isp. Acta Banalia u Kr. drž. arhivu u Zagrebu, 1813: 151.

³⁵ Kratko izkazanje jednoga događaja, u komusce nasca godina 1813. Redovnik F. Andria Dorotich. Sloxeno od istoga u redke obicaine kod naroda illiricskoga. (Buddi menni prosto rech čuvena, A Istini izručit vidjena.) U Beču, U Slovotiscaniczi P. P. Mechitaristi s' Dopustenjem Vladanja God. MDCCCXV. Dorotić je tom prilikom obećao i opširnu historiju okupacije 1797.—1815. »u dva jezika« (talijanski i ilirički) pozivajući čitaoce za priopćenje nove građe.

Von Seite des k. Banal Locumtenenten und Diöcesan Bisthofs, wird das Publikum aller Stände, der Klerus, der Adel, und die Bürgerschaft eingeladen sich heute, wo wir Gott für den mächtigen Schutz danken, welchen er uns durch die Siege unsrer tapfern Krieger verleiht hat, mit ihm zu einem Beweise unsrer Dankbarkeit gegen die braven Truppen zu vereinigen, die für unsre Sicherheit ihr Blut vergossen, und durch ein freywilliges Geschenk an Wein, oder wer diesen in Natura nicht geben will, an Gelde, wofür solcher durch die Behörden erkauft werden kann, ihnen eine Labung, und den von ihnen erkrankten und verwundeten, Stärkung zu verschaffen. Jeder freywillige Geber, wird ersucht seinen Beytrag an seine Behörde, bey welcher darüber Vormerkung gehalten, und für die Uebergabe gesorgt werden wird, abzugeben. Bey dieser Gelegenheit wird auch das Ersuchen, um Beyträge von Charpie und Verband-Leinwand an unsre Mitbürgerinnen erneuert:

Agram den 26ten September 1813.

M. Verhovacz Bischof und k.
Locumt. m. p.

Poziv biskupa Vrhovca kao banske časti namjesnika za milodare u ratne svrhe 1813.

Dorotić je stupio u austrijsku službu odmah iza pada Venecije 1797., a 1806. navodno ne htjede primiti francuske ponude, očito iz redovničkih interesa i interesa Rimske Crkve, zbog čega je uskratio i prevođenje s talijanskog rukopisa »Nauk za Narod Dalmatinski«³⁶. Rival namjesnika francokofila Dandola nije kao austrofil mogao prežaliti, što je »mnoge pute ležao on isti (fra Andrija) na zemlji, i ostao brez večere, davši i postelju i večeru Glavarom Franceskim, bolje nji ispokoiti«. Poslije pritješnjen morade bježati, proseći »Saragnjenje u Derxavam Austrijskim«, što mu je i dopušteno, te je kao »Vertrautester Kundschafter« uspio da za »allerhöchstes Haus Oesterreich« skupi mnogo pristaša (für unsere Seite viele Anhänger); uz smrtnu pogibao prelazio i u Bosnu (verkleidet), a 1809. bio u vojsci pravog general-Feldwachtmeistera B. Kneževića, potičući dalmatinsko pučanstvo protiv Francuza³⁷. Tako je onda i 1813. proboravio sedam mjeseci krišom u Dalmaciji, a da bi pomogao poništavanje Napoleonove Ilirije, koju imperator nazva »stražarnicom pomaknutom sve do ispred

³⁶ »Nauk tako smerdgiliv nije meni Dusca dopustila, da u Iliriski istomačim jezik, nitti da privoglim, da razasut bude po mojoj Domovini na iskorenutje prave virre Kattoličanske; Zato pouratio sam isti Rukopis, i prida u ruke Dandolove s' razloghim moga nemoguchstva«. (Kratko izkazanje . . ., str. 40.).

³⁷ Suvisce morrese iz toga occito viditi vlastitost izverstita, koju posiduje slavni Narod Dalmatinski, Da nechie učiniti nevirru, za nijednu Korist, nitti Kérv proliti čovika pravedno, a naivlastito Redovnika svoga Domorodca« (str. IV. (Kratko izkazanje . . .)).

vrata Beča³⁸. A kada se konačno započelo 1813. ratovanjem³⁹ Dorotić se našao u elementu da produži i kruniše svoje staro nastojanje. Iz njegovih se pak stihova potpuno razabire uzrok averzije protiv Francuza. I to nastrojenje s njim je dijelio i puk i staromodno oživjelo javno mnijenje protiv prokletih Francuza, koji su »na pristolje (bili) postavili Jakovljevcе (sc. Jakobince!) i čifute iliti žudije«.

Kudgod prođu onda uzbunjuju
Narodim(a) smutnje probuđuju
Knjige Svete Evangjelja zvate
Neviruju das' od Boga date.

Od naravi zakon grdno tlače:
U pravednoj Krvi peru mače:
Ubojstvom se Kralja svoga diče:
Neslušaju što sirote ciče.

Tuđu muku grabe samosilno,
Za da mogu živiti obilno.
Niti rade, niti zemlju teže:
Iz pod mukla na Čovika reže.

Ko se s njima u zloći ne slaže,
Proglase ga da on svitu laže,
U pogrdnoj živu nečistoći

I po danu, i po mrkloj noći.

Sad je vrime draga bratjo moja,
Da Francezom ne date pokoja.
Kad pristupi Vojska Cesarova,
Iznesite vina, i darova:

Ugričiće mlade napoite,
A Hrvate lipo nadarite:
Sve zajedno s vami uvedite:
Domovinu njima podložite.

Nije vridno, niti je koristno
Za Franceze ginuti nesvistno.
Oni su Vas posve oglobili,
Vaše slavno ime omračili.

Običaje dobre ukinuli:
Čudoredna dila pokvarili:
Svete Crikve tamno porušili,
Milu Braću vašu pogubili.

Isti Turci glede začuđeni,
Kak trpite ta jaram gvozdeni!
Kamo slavna vaša stara fala?
Zašto su vam tako srca spala?

Strašivice a ne sokolovi!
Svi izrodi, a ne Vitezovi!
Stara slava staroga naroda,
Zove kripot novoga poroda!

Tu je Dorotić postupio i po idejama Vrhovčevim koji je još 19. travnja 1809. svjetovao Beču da organizuje pučki ustanak, jer se nadao »kad bi se učinila proklamacija narodu u Dalmaciji, da će se Dalmacija kraljevini Hrvatskoj, a po njoj Ugarskoj, po starom pravu sjediniti i utjeloviti, to mislim da bismo ubrzo Francuze potukli«.

Slavu pobjede nad Napoleonom izheksametrirao je u posebnoj latinskoj knjizici i zagrebački kanonik Ivan Prevendar. Musa Kaliope njemu je ispričala zaredom junačka djela ovih heroja po redu: Schwartzenberg, Vellington, Nelson, Blücher, Barclaj de Toli, Wrede, Württemberg, Bernadotte, Hiller, Guylay, Platov, Kutuzov, Cerničev, York, Tettenborn, Wincegerode, Bennigsen, Witgenstein, Bubna, Büllow, Caesar Augustus (id est Franz I.), Alexander Magnanimus (ruski), Wilhelmus Herculeus (pruski) te konačno Pius septimus (papa). Svakomu je od njih Prevendar uskladio nekoliko heksametara slave, više ili manje, po gdje gdje i dvojici skupa. Nigdje nema kakova nacionalnog hrvatskog poriva, ideje su pjesnikova istupa na strani reakcije proti Revoluciji, koja no porodi »narodnost«. Svoj narod napomenuo je Prevendar u čitavom ocrtu toga svjetskog hrvanja samo ovom neuspjelom uporedbom:

Wrede hoc est dignus, vreden dixere Croatae:
qui virtute sua, vel bello est laude potitus.

Wrede je, naime, odmah u početku ovog rata prešao u ime svog bavarskog

³⁸ Mémoires du maréchal Marmont Duc de Ragusa de 1792 à 1814. (9 vol. Paris 1857.) — 1811. naslijedio je Marmonta u Iliriji kao guverner general comte Bertrand, u ožujku 1813. maréchal Junot, a posljednji je bio Fouché, vojvoda od Otranta.

³⁹ Isp. Feldzug der Oesterreicher in Illyrien und Italien in den Jahren 1813 und 1814 — von Johann Sporschil. Braunschweig, 1844.

Pruski kralj Friedrich Wilhelm III.
(po slici Francois Pascal Gèrarda.)

Ruski car Aleksander I.
(po slici Francois Pascal Gèrarda.)

vladara na protunapoleonsku, austrijsku stranu. A kod opjevanja svih tih ratova protivu čeda Revolucije motto je bio Virgilov stih: *Ingredior sanctos ausus recludere fontes*. Bilo je slomljeno »oholo carstvo«, a Pijo VII. *novissimus victor*.

Desinc Napoleon posthac Bonaparte vocari,
dum non parte bona, stant male parta tua.
Docta autem Pallas non augur vana futuri,
incipit effari, funditque novissima verba.
Hic Bonaparte satus non fecit nomine digna,
Laetitiâ genitus, gaudia nulla tulit...

Dum Pastore bono revocato Roma triumphat;
et Pius in sancta Septimus urbe sedet:
Cymbaque firma Petri, multis jactata procellis
provehitur, ventos corripiente Deo.

To su zaglavni stihovi kanonikovi⁴⁰.

Karakterističan je međutim i bljesak nekakvog slovjenskog suosjećanja, kada se 1814. s hrvatske strane (i ako u Beču 19. X. 1814.) pjesan »Kruna najvećih vitezova...«⁴¹ posvećuje ruskom caru. A razlog je »da nikome nie pricsje niti pristalie (knjižicu) posvetit, i nakloniti, nego nyovoj naj Vellicsanstvenoj Carstva Rusianskog kruni naj vechemu Aleksandru, koisu u ovome Slavonsko illyricskome jeziku umitni«⁴².

⁴⁰ Carmen regibus, ac ducibus summis memorabilis aevi. Dicitum a Joanne Prevedar, canonico zagradiensi, abbate B. V. M. de Candelis. (Jupiter in parvo cum cerneret Aethera vitro, risit, Claud.) Zagrabiae, typis Novoszelianis 1814. Ostale prigodne spise isp. u bibliografiji dr. V. Deželića u IV. knj. »Narodne Starine« str. 120. i d.

⁴¹ Kruna Naj vechih Vitezovih Velikoga Franca Cesara Austrianskoga, i naj vechega Aleksandra Cara Rusianskoga, Sile Francuske Obladitelyah. Posvechena Imenu Naj vechega Aleksandra. Po Marku Horvatovich dosluxenome Paroku, u Zagrebu kod Svetoga Marka doprimptome. U Becsu Godishte 1814. 19. Listopada.

⁴² »... i kojeja diku, Slavu, ova knyxica, u sebi naj vishje zaderxaje, premda inacsie nisu vridne nitise natoliko pruxaju zaderxanie ove knyxice, za dosta izpisati, i urediti nyovog Velicsanstva Carskoga csudnovate tolike kriposti i moguchnosti. Tkoche pod puno nyovog Carskog velicsanstva slavosloviti, u naj prostraniemu carstvu moguchnost, i diku, u vladanyu Carstva razum, i mudrost, u vojvanyu vishtinu, i jakost,

I pjesnik Horvatović kao i Dorotić bili su dvorski ljudi i svećenici, koji su Bonapartovu tragediju gledali kao drsku preuzetnost usurpatora i oholost bogohulnika, koji je mislio da može i bez Crkve. Tako Horvatović careve smatraše legitimnim, bogougodnim gospodarima i zvao ih orlovima:

»Navikeche tu nesrichu plakat,
Tkomu reche proti orlu skakat.
Mislioie sveg Svita proxderti,
Carske krune nemillo razderti.
Misomue, u tom pomanykala
Jermu Bocxja desna nie dala
Polag svojih tak mlogih vojnukah —« (str. 5.)

»Naredbesu po svim Cerkvam dali,
Od svih stranah mloxtvo redovnikah
Od koise Bogu dae dika,
Dase csini stalno svete molbe,
Da propadu francuske nazlobe.
Svagdashnyesu bile Litanie
I poboxne mloge Metanie —«. (str. 6.)

»U molitva svi obstajni billi,
Bonapartu dabi pridobili.
Tu se dobro sva ova esape
Vishje scini Svetog otca Pape
Od francuske svetogerdne ruke;
Kako terpi, on tolike muke.
Nit bio kriv niti bio duxan
Bonaparte on postade suxany —«. (str. 7.)

»Sa Orlovi nejma ticam boja.
Orlovisu sverh svi ticah jaki,
Od nyh tice bixe i po bucxakih.
Zato, u Parizu zatvoreni,
Odmah bishe na pol oboreni —«. (str. 12.)

Komešanje je bilo prejako, promet narodâ širom Evrope prevelik, a da bi se hrvatski untertani (podanici) kuće habsburške očuvali od spoznaje, da su u etničkom srodstvu (bar nominalno) sa »naj Velicsanstvenoj Carstva Rusianskog krunom«. I od humanista na južne slovjske krajeve primjenjivana historijsko-geografska antička nomenklatura ili r s t v a, provlačeći se kroz seobe i pregovore Srba u XVII. i XVIII. stoljeću, i na stranicama latinskog pisanja učenih kompendija i priručnih zemljovida, a miješajući se sa slovinstvom Kačićevim, bila je u Napoleonu našla svog nehotičnog zatočnika. I to »ilirstvo« u podsvijesti je i bilo ona asociaciona ideja«, koja je pomenutog zagrebačkog plebanuša nagnala da slavi ruskoğ cara Aleksandra.

u putovanyu na daleke svita derxave terplyvost, u priobladanyu nepriatelyske sile viteztvo, srichu, i napridak. Neka sada pristane uspomena nyegdashnyega Macedonskog kralya Aleksandra po svem svitu navistitoga Velikoga. Sadabi, na ugled nyovog Carskoga Velicsanstva, ono velikog Aleksandra nazivanye moralo zashutiti, i opustiti. Akolibi pako hotili dopustiti, da se onaj starinski Macedonski kraly sada, i odsada sa imenom velik Aleksander naziva, i dicsi, tako po pravoy pravici sliditi mora, da se nyovo Carsko velicsanstvo, sada, odsada i u napridak vazda nie samo po Europi, nego takogjer po svem svitu Nadpiskom Naj vechi Aleksander kite, i slavoslove. Scinim doisto, da nie samo po mome umu, nego takogjer, i po ostalih bistra oka odsuditelyah budese ovo potverditi. Xelynovolyno, sverhu sto godishta nyovom Carskom Velicsanstvu xivlenya produlyenye, Carstva rashirenye, Turske sile priobladanye sve serdno xelechii, u Carskog velicsanstva millostije mene priporucsam, nyovoj Carskoj Kruni duboko se klanyajuch dospivam«.

A protivština francuskom režimu i kod Dorotića i kod Horvatovića i preveć je jasna. Elementi nove civilizacije i briga za duševnu i materijalnu kulturu francuske inicijative, i očevidan napredak u jednom deceniju za njih nije bio važan. Katolički se kler nikako nije mogao pomiriti s ustanovom, da se u primarnim (osnovnim) školama odalečilo katehete i da su laici poučavali »Catechisme de l'Empire française«, koji je više naglašavao dužnosti državljanina nego katolika. No što se tiče upornog zahtijevanja francuskih vlasti, da francuski jezik bude službeni jezik, to u stvari za »ilirske« krajeve nije bio nov način državnog nasilja protiv naroda. I u prijašnjim režimima, pa i u najautonomnijem, nije gospodario u državnom poslovanju narodni jezik, nego latinski, njemački, talijanski. 1811. kad se cesar Franc I. izdao austrijski građanski zakonik, te preuredio i celove — ilirske su provincije bile reorganizovane (distrikti i kantoni, a municipiji i sudstvo isto kao u Francuskoj). »Mairie« su vodile registre poroda, vjenčanja i smrti, a uveden je i francuski code pénale. No, što je bilo najvažnije, Francuska je kmetstvo ukinula sasvim, tako da su bivši podanici zemaljske gospode bili posve izjednačeni s gospodom u državljskim pravima i dužnostima.

Kolikogod je okupacioni režim Francuza po hrvatskim zemljama bio svijetu tuđ i ponešto »smiješan«, ipak djelomično novo i opet sasvim novo potčinjanje habsburškoj monarhiji karakterizirao je neki seljak, kad se vješalo jedan uredski znak s dvoglavim austrijskim orlom, viknuvši: »Francuski je orao imao samo jedan kljun, no koliko će ovaj grabežljivac da s dva kljuna poždere —?!«⁴³ Dr. Imbro Tkalac, odrasavši nuz savremenike francuske vladavine u Hrvatskoj, istaknuo je⁴⁴ uzrok, zašto je plemstvo i svećenstvo klicalo završetku te vladavine. »Nadali su se naime, da će Austrija jednostavno uspostaviti status quo ante u novodobivenim područjima Hrvatske, da će ugarsko zakonodavstvo opet obnoviti, jer — bilo to dobro ili ne — na to je svijet bio otprije naviknut. No namjesto te restauracije uvela je Austrija provizorij, koji se sastojao u tomu, što se taj dio Hrvatske pripojio novom »Kraljevstvu Ilirije« koje se opet sastojalo iz Koruške, Kranjske, Tršćanskog Primorja i Istre. U tom novom »kraljevstvu« bi zaveden prijašnji apsolutistički režim austrijskih t. zv. »nasljednih zemalja«. A ta uprava bila je zdepastija, pedantnija i šikanoznija od francuske, a nije ni znala za autonomiju municipija, kako ih je propisivao ugarski ustav. Ali zato se javiše opet po ugarskom ustavu nepoznate i neugodne takse za biljege, za registriranje, pa monopol duhana, monopol soli. Narod je vikao: »Kad nam već ne daju živjeti, kako smo prije živjeli, bilo je nepotrebno, što se onda pustilo da Francuzi odu«. U mnogim kotarima seljaštvo se pobunilo, trgalo je austrijske dvoglave orlove s ploča na službenim zgradama i na prodavaonicama duhana, palilo ih, i rastjeralo cesarske činovnike. Razumije se, pozvana je u pomoć i vojska za smirivanje, a »rebeli« su odmah suđeni na prijekom sudu, to jest nabrzo sastavljeni, improvizirani sud je sumarno i bez apelacije sudio na smrt na vješalima ili opet na tešku robiju. No i plemstvo i građani također su mrmljali, ali su se ipak mirno ponašali, nadajući se, da provizorij ne će potrajati dugo. Samo je kler bio za se zadovoljan...«

⁴³ Dr. Imbro Ignjatijević T k a l a c, Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj. (Prevod u 187. knj. Srpske Književne Zadruga. Beograd, 1925., str. 42.) O francuskom dobu u Hrvatskoj isporodi u II. knj. prevoda moje bilješke o literaturi i zatim III. dio Šišićeve »Hrvatske Povijesti« (Zagreb 1913.).

⁴⁴ Ibid. str. 41.

Th. Lawrence: Clemens Wenzel Nepomuk Lothar Fürst von Metternich-Winneburg, Herzog von Portella (1773.—1859.)

Župan, fiškuš i ztarašine privilegirane općine Draganić rado su kao i ostali dali »polegh Ztareh Pravicz, y Navade Nassih jednu compagniu Bratche, Dechakov ... vu sadasni Tabor gyegyerno setuvati« protí Napoleonu, želeći »nad dikum po dokončanom taboru radovati se i delniki postati«, ali poslije svršena rata razočaraše se za razliku n. pr. od Tirola, komu je carski patent od 24. III. 1816. vratio staleški ustav. »Injuria temporum ante quinquenium excidimus statutum (felicem illum)« sjećali su se prekosavski hrvatski staleži 22. rujna 1814. svog prednapoleonskog stanja. Cesar Franc nije ispunio svog obećanja iz 1809. da će Napoleonu odstupljene hrvatske zemlje podložiti banskoj vlasti, ako ih jednom opet zadobije. Već 23. srpnja 1814. anektirao je »Iliriju« Austriji i 4. listopada zatražio prisegu vijernosti »carstvu austrijanskom« (što je u Karlovcu sa 523 protiv 3 staleška glasa odbijeno). Predstavke i deputacija u Beču ne uspješe, nego je zabranjen šta više i naslov »staleži i redovi prekosavskih strana Hrvatske«, malo poslije uveden njemački službeni jezik zajedno sa gesecbuhom⁴⁵ i monopolom soli i duhana, a povratak »ad priorem nostrum situm« odloži Austrija ad calendas graecas.

Kasniji naraštaj već je bio zaboravio ovaj borbeni stav prekosavskih staleža. I danas popularna Gajeva pjesma »Još Hrvatska nij' propala« imala je prvobitni naslov: »Horvatov Szloga i Zjedinjenje za szvojeđa vszelyublyenoga Czeszara y Kralya Franyu I. proti Franczuzom vu letu 1813.«⁴⁶

⁴⁵ A stališi i redovi prekosavski moleći Franca I., da im povratí ustav i da ih spoji s ostalom Hrvatskom još 22. IX. 1814. ponosno o sebi rekoše da su oni »qui leges imperii austriaci ignoramus« i onda: »nos qui plus quam 1000 annis regnum liberum constituebamus«. Isp. R. Lopašić, Karlovac. U Zagrebu 1879. str. XXIX. et XXXI.

⁴⁶ Isp. »Danica Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka« I. br. 5. U Zagrebu 1835. str. 17.

A isto je orijentirana i Vukotinovićeva »Pësma Horvatov va Glogovi leto 1813« (Nek se hrusti šaka mala!) za Schweigertov domorodni igrokaz »Die Magdalena Grotte bei Ogulin«.

Résumé. Le directeur de la revue »Narodna Starina«, professeur à l'Université de Skoplié, publie ci-dessus la traduction croate du manifeste de l'empereur François Ier contre Napoléon Ier à la veille de la guerre de 1813. Le texte croate est une des éditions du manifeste, traduite pour la partie occidentale en dialecte kajakvien tandis que l'original allemand est de Frédéric Gentz. Dans l'introduction et dans la conclusion de notre travail sont commentés aussi d'autres manifestes contemporains, de même que des plaquettes d'occasion, qui informaient à deux points de vue différents sur le conflit entre Napoléon et François Ier. L'auteur a souligné surtout la façon d'envisager les choses par les Croates en »Illyrie« pendant le régime français, contre lequel surtout tous les prêtres catholiques étaient en opposition. Ils l'ont aussi témoigné par quelques publications en vers. D'un autre côté l'auteur tenait à mentionner aussi le cas d'Alexandre Ier dans la lutte contre Napoléon. Enfin il rappelle l'indignation qu'a provoquée chez les Croates l'empereur François Ier après la chute de Napoléon par le fait qu'il ne permettait pas la réunion des provinces croates sous le pouvoir du ban croate.